

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

XII. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

ISSN 1788-8026

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által újjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenteti meg.

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban.....	2
Aranyosság, mint a történelmi Székelyföld exklávéjának magyar értékei	20
A 2015-ös macedón lehallgatási botrány	34
Könyvismertetés	42

Főszerkesztő:

Dr. Reményi Péter

Főszerkesztő-helyettes:

Dr. Kitanics Máté

Zagyai Nándor

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/503-600

Fax: 72/501-531

Web: <http://www.mbforum.hu>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Eyüp Artvinli

Dr. Csüllög Gábor, Dr. Gábli Cecília,

Dr. Melek Colak, Dr. Gulyás László,

Dr. Hóvári János, Dr. Carlos Flores Juberías

Dr. Juhász József, Dr. Kocsis Károly,

Dr. Jaime Nicolas Muniz,

Dr. Pap Norbert (elnök), Dr. M. Császár Zsuzsa

Dr. N. Rózsa Erzsébet,

Dr. Dejan Šabić, Dr. Kókai Sándor,

Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,

Dr. Edita Stojić-Karanović,

Dr. Szilágyi István, Dr. Tonk Márton,

Dr. Végh Andor, Dr. Yamamoto Akiyo

Lapszerkesztő:

Sümeghy Dávid

Olvasószerkesztő:

Simon Bertalan, Sümeghy Dávid, Szabó Róbert

Felelős kiadó:

PannonCastrum Kft.

Dr. Pap Norbert

7635 Pécs, Csóka dűlő 19

Kína térnyerése a nyugat-balkáni országokban

Csapó Dániel–Reményi Péter¹

1. Abstract

China is increasingly trying to enforce its economic and political interests worldwide. The Western Balkans are no exception, where China is a powerful actor, which is most evident in the increasing amount of China's foreign direct investment. The region is an integral part of the new One Belt, One Road (OBOR) initiative and the countries of the Western Balkans are members of the 16+1 sub-regional cooperation, one of the most important forums between Central and Eastern European (CEE) countries and China.

This paper describes the relationship and history of China and the Western Balkans and then, by examining several aspects identifies China's position in the region. The main areas of the study include China's participation in the development of transport infrastructure, improvements in the energy sector and participation in trade.

In this research we have collected data from Eurostat, the World Bank and the Statistical Offices of China. We have also studied the “grey” literature on this subject and reports published by international organizations. Our main focus lays on the prospects after the world crisis. In the light of the results, it can be stated that the role of China has continued to grow in the field of research since 2008, and this latest trend can be expected to continue on the basis of the announced new developments and promises.

From the point of view of Hungary, we also consider the relationship between the Western Balkans and China important, as it is closely related to the growth of China's influence in Hungary. Nevertheless, it has an economic and symbolic significance that one of the biggest Chinese investments in this region is the reconstruction of the Budapest-Belgrade railway line.

Keywords: China, Western Balkans, geoeconomics, geopolitics

2. Bevezetés

Xi Jinping a Kínai Népköztársaság elnöke 2013-ban jelentette be az ország új külpolitikai vízióját az Egy Övezet, Egy Út projektet (OBOR).² A kezdeményezés részét képezi a 21. századi Tengeri Selyemút, illetve a Selyemút Gazdasági Övezet, amely terület 65 országot foglal magába a maga 4,4 milliárd lakosával együtt. A térség gazdaságai a globális GNP 55%-át állítják elő és a Föld energiatarolékainak megközelítőleg a 75%-a található itt.³ Kína 2013 óta már több mint 50 milliárd dollárt fordított kereskedelmi infrastruktúrafejlesztési beruházásokra a programhoz csatlakozó országokban (European Parliament 2016).⁴ A projekt kínálta lehetőségek és a 2008-as világvál-

¹ Csapó Dániel: PhD-hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola

Reményi Péter: adjunktus, Pécsi Tudományegyetem

² Más néven Övezet és Út Kezdeményezés (BRI)

³ http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586608/EPRS_BRI%282016%29586608_EN.pdf (letöltve: 2017. november)

⁴ MTI, <http://www.korkep.sk/cikkek/kulugyek/2017/05/14/uj-kinai-selyemut-dollartizmilliardokbol-kotnek-ossze-kinat-azsiat-europat-es-afrikat> (letöltve: 2017. november)

ság okozta befektetői kedv csökkenése is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a nyugat-balkáni országok is elkezdtek keresni a kínai terjeszkedés nyújtotta lehetőségeket, amit az is segített, hogy a térség legjelentősebb befektetőivel (EU-országok) szemben Kínának nincsenek politikai, környezetvédelmi elvárásai a célszágok vonatkozásában.

Térségünkben a „16+1 együttműködés” Kína és 16 közép- és kelet-európai állam – köztük a nyugat-balkáni országok – közötti kapcsolat elmélyítése céljából került létrehozásra (Eszterhai V. 2017). Az együttműködés – amelynek az első ülését 2012-ben Varsóban tartották – Kína számára azért lényeges, mert több térségbeli ország fontos szerepet tölt be az új selyemút nyomvonalán és többek között a kevésbé fejlett nyugat-balkáni régió infrastrukturális projektjeiben is részt tudnak vállalni. A közép- és kelet-európai (KKE) országok számára pedig a kedvező kínai kölcsönökkel megvalósuló beruházások jelentik az együttműködés egyik legjelentősebb hozadékát, ezzel – a kínai és az érintett országok vezetői szerint – egy „win win” szituációt teremtve. 2013-ban a bukaresti találkozón a tagállamok célként tűzték ki a széles körű, barátságon alapuló partnerség és a bizalmas politikai légkör megteremtését a KKE-i országok és Kína között. A Bukarestben megfogalmazott irányelvek szerint növelni kell a gazdasági és kereskedelmi potenciált, a mezőgazdaság területén való együttműködést, nagyszámú közös beruházásra van szükség⁵ és meg kell erősíteni a kulturális, tudományos kooperációt is.⁶

3. A (Nyugat)-Balkán, mint a nagyhatalmi versengés terepe

Írásunkban Nyugat-Balkán alatt a klasszikus definícióban is szereplő országokat értjük (jugoszláv utódállamok Szlovénia nélkül és Albánia), annak ellenére, hogy az uniós csatlakozással Horvátország sok tekintetben maga mögött hagyta e „problémás” országcsoportot.⁷ A tágabb térség (Balkán) modern értelemben legkésőbb a 19. századtól kezdődően a nagyhatalmi versengés egyik kiemelt térsége volt. Ennek megvannak a földrajzi (pl.: természetföldrajzi, etnikai, államföldrajzi fragmentáltság, nyitott külső határok, kapcsolati jelleg stb.) és történeti (birodalomváltó tér, megkérdőjelezhetőség, geopolitikai jelentőség stb.) alapjai egyaránt (Hajdú Z. et al. 2017), melyekre ehelyett nem áll módunkban kitérni. A nagyhatalmi versengés még a bipoláris világban is képes volt a térségben multipoláris szituációt teremteni (NATO-tag, VSZ-tag, el nem kötelezett szocialista, maoista szocialista). A hidegháborút követő rövid átmeneti időszak a térség további államföldrajzi fragmentációját hozta, nem függetlenül a világ unipolárisává válásától (amerikai hegemonia), ahol a nagyhatalmi versenytársak hiánya miatt a balkáni status quo is felborult, ennek legfontosabb haszonélvezője, Jugoszlávia pedig felbomlott. Az ismét a multipolaritás felé haladó világban a térség korábbi szerepe újraszületni látszik. A Balkánon ismét komoly hatalmi verseny van kialakulóban, melyben az USA és az EU mellett a hagyományosan jelen lévő Oroszországon és Törökországon kívül új szereplőként megjelentek az Öböl-országok és Kína is.

Napjaink balkáni „versengése” leginkább politikai és gazdasági befolyásolásról szól, de a végső célok nem sokat változtak: a hatalmi szereplők egymással szembeni pozícióikat igyekeznek javítani a balkáni „befektetéseiken” keresztül. Így a térségbeli szereplők sok esetben „feláldozha-

⁵ Kiemelt tekintettel a közutak, vasutak, kikötők és repülőterek építésével és fejlesztésével kapcsolatos projektekre, illetve az erőművek építésére.

⁶ <http://gov.ro/en/news/the-bucharest-guidelines-for-cooperation-between-china-and-central-and-eastern-european-countries>

⁷ A tanulmány nem foglalkozik részletekbe menően a Horvátországban megvalósuló vagy tervezett kínai érdekeltségű projektekkel, azonban egyes statisztikák összehasonlításakor a horvát adatok is bemutatásra kerülnek.

tó” elemei a geopolitikai versengésnek. Az ő oldalukról viszont az újra megnövekvő figyelem erőforrás-bevonást tesz lehetővé és a belső konfliktusaikban kaphatnak nagyhatalmi támogatást vetélytársaikkal szemben. Munkánkban arra teszünk kísérletet, hogy a globálisan egyre jelentősebb, de a térségben történetileg új szereplő Kína nyugat-balkáni tevékenységének egy szeletét bemutassuk.

4. Sino–(nyugat)-balkáni kapcsolatok a II. világháborút követően

A térség és Kína intenzívebb kapcsolatai a második világháború lezárását követő években indultak, amikor Kínában és az akkori nyugat-balkáni országokban is a kommunisták vették át a hatalmat. Mind Titonak, mind Maonak le kellett számolnia a belső ellenségeikkel is és Kína,⁸ illetve Jugoszlávia esetében is igaz volt, hogy ugyan kommunisták voltak hatalmon, de egy idő után a Szovjetunióhoz képest különutas politikát folytattak. Sőt, bizonyos esetekben szövetségre is léptek a szovjet „szociálimperialista” törekvésekkel szemben és később mind a két ország az el nem kötelezett mozgalom tagjává vált, igaz Kína csak megfigyelő státuszban.

Az egyes államoknak a kommunista Kínához való viszonyában mindig is fontos szerepet töltött és tölt be a „tajvani kérdés”. 1949-ben Jugoszlávia és Albánia is a Kínai Népköztársasággal vette fel a diplomáciai kapcsolatokat és kerülték a hivatalos kapcsolatfelvételt a Kínai Köztársasággal. Ez csak 1999-ben változott meg egy rövid időre Macedónia esetében, amikor a balkáni ország egy kormányváltás után a tajvani befektetések reményében hivatalos kapcsolatot létesített az országgal (Tubilewicz C. 2001).

A Nyugat-Balkán és Kína viszonyát a két térség Szovjetunióhoz való kapcsolata is nagymértékben befolyásolta. Ennek egyik legszemléletesebb példája, hogy Jugoszlávia volt az egyetlen olyan szocialista ország, amely 1949 októberében elismerte a Kínai Népköztársaságot, de fordítva ez akkor még nem történt meg és csak Sztálin halála volt az a pont, amikor a két ország közötti kapcsolatok normalizálódtak. 1949 és 1960 között sem jugoszláv, sem albán felső vezetők nem jártak hivatalos látogatáson Kínában (Lüthi L. M. 2015). 1978-ban Kína már koherens politikát igyekezett kialakítani a térség országaival, amelynek része volt, hogy szorosabb politikai, gazdasági és személyes kapcsolatokat létesített a Tito vezette Jugoszláviával (illetve Nicolae Ceaușescu Romániájával is). A vasfüggöny megszűnése és Jugoszlávia véres dezintegrációja ugyanakkor meggátolta Kínát abban, hogy fenntartsa ezt a szoros együttműködést. Később, a balkáni régió stabilitásának a helyreállása azonban már lehetővé tette Kína számára a viszonyrendszer újraértelmezését és a befolyásának a megerősítését. Ez legfőképpen a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok megerősítésében, az energiaszektorban véghezvitt beruházásokban és a politikai szövetségek kialakításában nyilvánul meg (Poulain L. 2011).

A hidegháború évei alatt a sino-balkáni kapcsolatok nagyrészt a közös világnézetten, illetve a hasonló geopolitikai érdekeken nyugodtak, semmint gazdasági alapokon (Tubilewicz C. 2001). Kimondottan erős ideológiai kapocs jött létre Kína és Albánia között az 1960-as évektől kezdve, miután az Enver Hoxha vezette balkáni állam szakított a Szovjetunióval. 2014-ben a Belgrádban megtartott 16+1-es csúcson a kínai miniszterelnök újságírók előtt fejtette ki, hogy „ma Kínában sokan emlékeznek még arra a történelmi hozzájárulásra, amelyet Albánia adott ahhoz, hogy Kína megkapja jog szerint az őt megillető helyét az Egyesült Nemzetek Szervezetében”.⁹ Természete-

⁸ Kína alatt a Kínai Népköztársaság értendő a továbbiakban.

⁹ http://mno.hu/magyar_nemzet_kulfold/kina-1263288

sen Albánia gazdasági szempontból is profitálni tudott a kapcsolatból, ugyanis a két ország közeledése után a Szovjetunió helyett már Kína biztosította Albánia számára a kedvező kölcsönöket, segélyeket és a szakembereket (Qin A. 2013). Ugyanakkor Mao halála és a kínaiak pragmatikus nyitáspolitikája után a két ország viszonya megromlott és 1978-ban Hoxha már arról beszélt, hogy „Kína Hruscsovhoz hasonlóan letérdelt Tito előtt, az opportunizmus és a demagógia mély mocsarába süllyedt” (Réti Gy. 2000). Albánia ezután patrónus nélkül maradván elszigetelődött a bipoláris világrend felbomlásának a végéig.

Az 1980-as években Kína és a Szovjetunió fokozatos megbékélése közrejátszott abban, hogy Kína számára a Balkán geopolitikai és ideológiai téren is veszítsen a jelentőségéből, ami az állami és pártvezetők látogatásának csökkenésében és a kereskedelem visszaesésében is megmutatkozott (Tubilewicz C. 2001, hivatkozik J. K. Bailes A. 1990). Ez a megbékélés, majd később a Szovjetunió felbomlása és a balkáni országok átalakulása megszüntették Kína és a Nyugat-Balkán között a közös ideológián és világnézeten alapuló viszonyt. Mindez azonban nem eredményezte a kétoldalú kapcsolatok romlását, sőt a magas rangú államközi látogatások száma később újra nőtt (Tubilewicz C. 2001). A nyugat-balkáni államok számára fontossá vált Kína ENSZ BT-tagsága, annak érdekében, hogy minél jobban tudják érvényesíteni az érdekeiket a nemzetközi szinten is. Jugoszlávia arra számított, hogy Kína támogatni fogja az országgal szembeni gazdasági embargó eltörlését, és a Koszovó elleni katonai fellépést 1999 elején. A bosnyákok abban reménykedtek, hogy Kína támogatni fogja Bosznia-Hercegovina szuverenitását és a területi integritását, Macedónia pedig abban bízott, hogy a kommunista állam segítségére lesz, hogy az ENSZ meghosszabbítsa a békefenntartó misszióját az országban. Kína alapvetően támogatólag lépett fel a nyugat-balkáni országok számára fontos ügyekben és nem is vétózta meg a Balkánnal kapcsolatos ENSZ-határozatokat – legfeljebb tartózkodott akkor, amikor ellenkező esetben az USA-val kellett volna konfliktust felvállalnia – egészen 1999-ig, amikor Macedónia felvette Tajvannal a diplomáciai kapcsolatot (Tubilewicz C. 2001, hivatkozik Tubilewicz C. 1997).

1998-2008 között Kína megindult a globális hatalommá válás útján és a Világkereskedelmi Szervezethez is csatlakozott 2001-ben. Az ázsiai ország és az európai államok közötti kereskedelem 2000 és 2010 között majdnem megkétszereződött, 101 milliárd euróról 395 milliárd euróra (Poulain L. 2011). Hu Csin-tao, kínai elnök 2004-es kelet-közép-európai útja pedig jelezte, hogy Kína nem hagyja figyelmen kívül a régiót és a gazdasági érdekek meghaladhatják az ideológiai különbségeket (Eszterhai V. 2016).

A 2008-as pénzügyi válság után gyors közeledés volt megfigyelhető a KKE-i országok – köztük a Nyugat-Balkán – és Kína között. Az ázsiai ország vállalatai egyre több és egyre drágább beruházást terveztek és valósítottak/valósítanak meg ezekben az államokban. Az eddigi vizsgálódások pedig arra engednek következtetni, hogy a KKE-i országok és a Kína közötti a kommunista időszakban fennálló gazdasági kapcsolatok csak nagyon kis mértékben befolyásolják a kínai befektetések jelenkori irányát (Jacoby W. 2015).

5. Közvetlen tőkebefektetések és kereskedelmi kapcsolatok

Kína egyre intenzívebb jelenléte a Balkánon több területen is megfigyelhető, de leginkább a beruházások, illetve a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok terén mutatkozik meg. Egyes befektetési szakemberek¹⁰ és elemzők (Hollinshead G. 2015) modern Marshall-tervről beszélnek és olyan

¹⁰ <https://www.youtube.com/watch?v=XJBtgF8rMB8> (letöltve: 2017. november)

vélemény is megfogalmazódott, miszerint Kína hajlandó feláldozni a rövid távú profitot a későbbi megtérülés reményében (Zeneli V. 2014). Yanis Varoufakis, Görögország volt gazdasági miniszterének a megfogalmazásában azért érdemes a kínaiakkal üzletelni, mert ők “türelmes befektetők”.¹¹

Egy másik narratíva azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy a kínaiakkal való üzletelés komoly veszélyeket rejt magában. A kínai befektetésektől való túlzott függés, főleg átgondolatlan gazdaságpolitikával, netalán korrupt politikai elittel kiegészítve generációkra adósíthatja el az államot. Erre a szakértők leginkább Srí Lanka és Dzsibuti példáját szokták felhozni, de egyes kelet-afrikai államok nem kellően megalapozott infrastrukturális beruházásai is megemlíthetők (Cheng 2018). Ilyen jellegű félelmeknek szakértők már a Balkán kapcsán is hangot adtak (Makocki, M.–Nechev, Z. 2017), ahol a másik sokat idézett kifogás a kínai befektetők uniós területi-politikai megfontolásaival nem kompatibilis céljai és megoldásai szokott lenni. Ugyanakkor – és ez is jól mutatja a balkáni nagyhatalmi versengés geopolitikai jellegét – az amerikai elnök globális kereskedelmi konfliktusai következtében az EU és Kína közti feszültség enyhülni kezdett, Németország pedig a térségbeli együttműködésről kezdett tárgyalni Kínával.

Kína előretörése a Nyugat-Balkánon – a gazdasági jellege miatt – legjobban a geoökonómia vizsgálódási szempontjainak a felhasználásával írhatóak le. Ahogy Blanchard és Flint is megállapítják a tanulmányukban, az új selyemút kezdeményezést leginkább országokra vagy régiókra lebontva érdemes a vizsgálat tárgyává tenni (Blanchard, JM. - Flint C. 2017). A nyugat-balkáni államok közül¹² Kína Szerbiát tekinti a legfontosabb partnerének, ami az új selyemúton való stratégiai fontosságú elhelyezkedésének köszönhető. Kína ugyanis a térség legnagyobb, legtöbb lakosú és legjelentősebb közvetlen külföldi működőtőke-befektetést (FDI) vonzó országán (lásd 1. táblázat, illetve 1. ábra) keresztül csatlakozik – Görögország után újra – az EU-s piacokhoz. Emellett Szerbia geopolitikai szempontból is a térség kulcsországa, Görögországon és Albánián kívül az összes térségbeli állammal és az EU törzsterületével is szomszédos, ráadásul nem kimondottan Amerika-barát állam, ami Kína számára fontos szempont.

---

¹¹ <https://www.project-syndicate.org/videos/yanis-varoufakis-on-china-by-yanis-varoufakis-2017-09> (letöltve: 2017. november)

¹² A tanulmány nem foglalkozik részletesen a Horvátországban megvalósuló vagy tervezett kínai érdekeltségű projektekkel, azonban egyes statisztikák összehasonlításakor a horvát adatok is bemutatásra kerülnek.

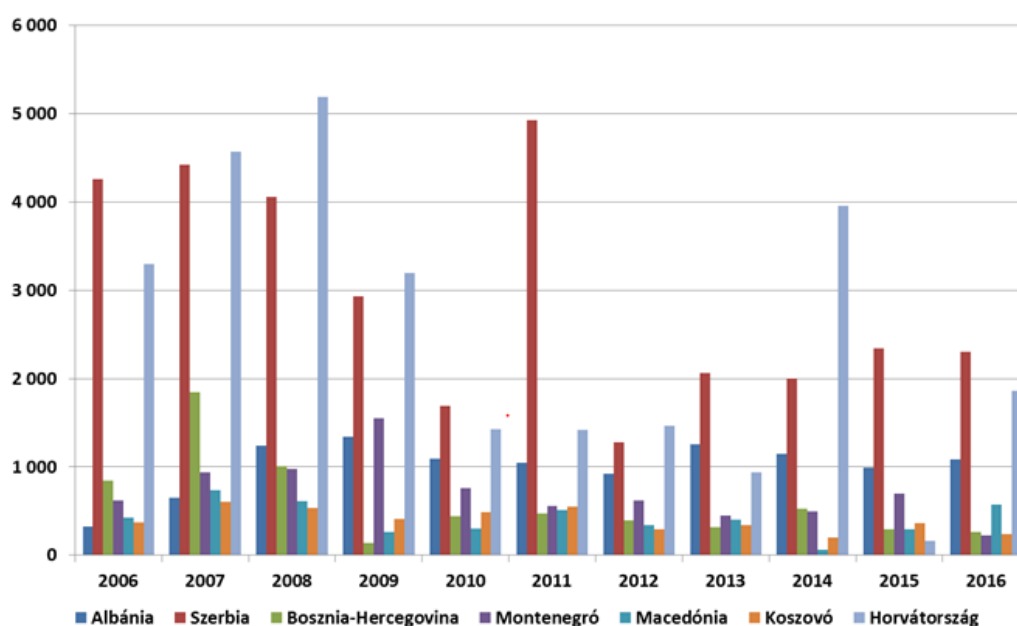
1. táblázat: Nyugat-balkáni, kínai és magyar statisztikai adatokat összehasonlító tábla

	ALB	BIH	HRV	RKS	MKD	MNE	SRB	Ny-Balkán	HUN	CHN
Népesség (millió)	2,88	3,52	4,17	1,82	2,08	0,62	7,06	22,14	9,82	1 378,67
Terület (ezer km ²)	29,0	51,2	56,6	10,9	25,7	13,8	88,4	276	93,0	9 562,9
GDP (millió \$)	11 927	16 560	50 425	6 650	10 900	4 173	37 745	138 380	124 343	11 199 145
Egy főre eső GDP (\$)	4 147	4 709	12 091	3 661	5 237	6 701	5 348	6250*	12 665	8 123
Javak és szolgáltatások exportja (GDP %-ban)**	29	35	51	22	49	42	51	45*	93	20
Javak és szolgáltatások importja (GDP %-ban)**	46	54	48	51	64	66	58	53*	82	17

Forrás: Világbank, 2016-os adatok

*Népességszám, illetve GDP alapján súlyozott átlagok

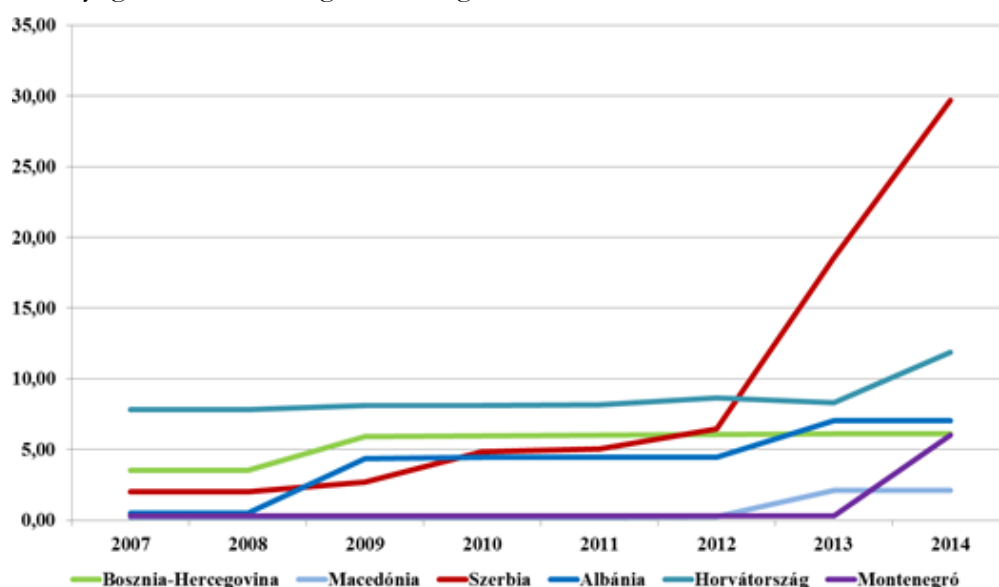
**BIH 2015-ös adat

1. ábra: Közvetlen külföldi működőtőke-bekektetés mértéke a nyugat-balkáni országokban (nettó tőkebeáramlás, millió \$). Forrás: Világbank (szerk.: Csapó D.)

A Kínai Statisztikai Hivatal által közölt adatokból – amelyeket fenntartásokkal kell ugyan kezelni – kiderül, hogy a kínai befektetések értéke a nyugat-balkáni országokban a 2008-as válság utáni években, több államban is növekedésnek indult. Bár Szerbia szerepe ezen a téren is kiemelkedő, amit a 2014-es adat is jól mutat. Az összes vizsgált országot tekintve a befektetések megnégyszereződése figyelhető meg 2008 és 2014 között 14 millió dollárról 56,85 millió dollárra (lásd 2. ábra). Nem szabad ugyanakkor megfeledkezni arról, hogy a nyugat-balkáni államok nagyon alacsony bázisról indultak és a 16+1-es csoportosulás országai közül 2014-ben Magyarországon a kínai

befektetések kumulált értéke 556,35 millió amerikai dollárnak felelt meg, ami majdnem a tízszerese a nyugat-balkáni országokban megvalósult kínai működőtőke-befektetések összegének.¹³

2. ábra: A kínai befektetések kumulált értéke a nyugat-balkáni országokban (millió \$).

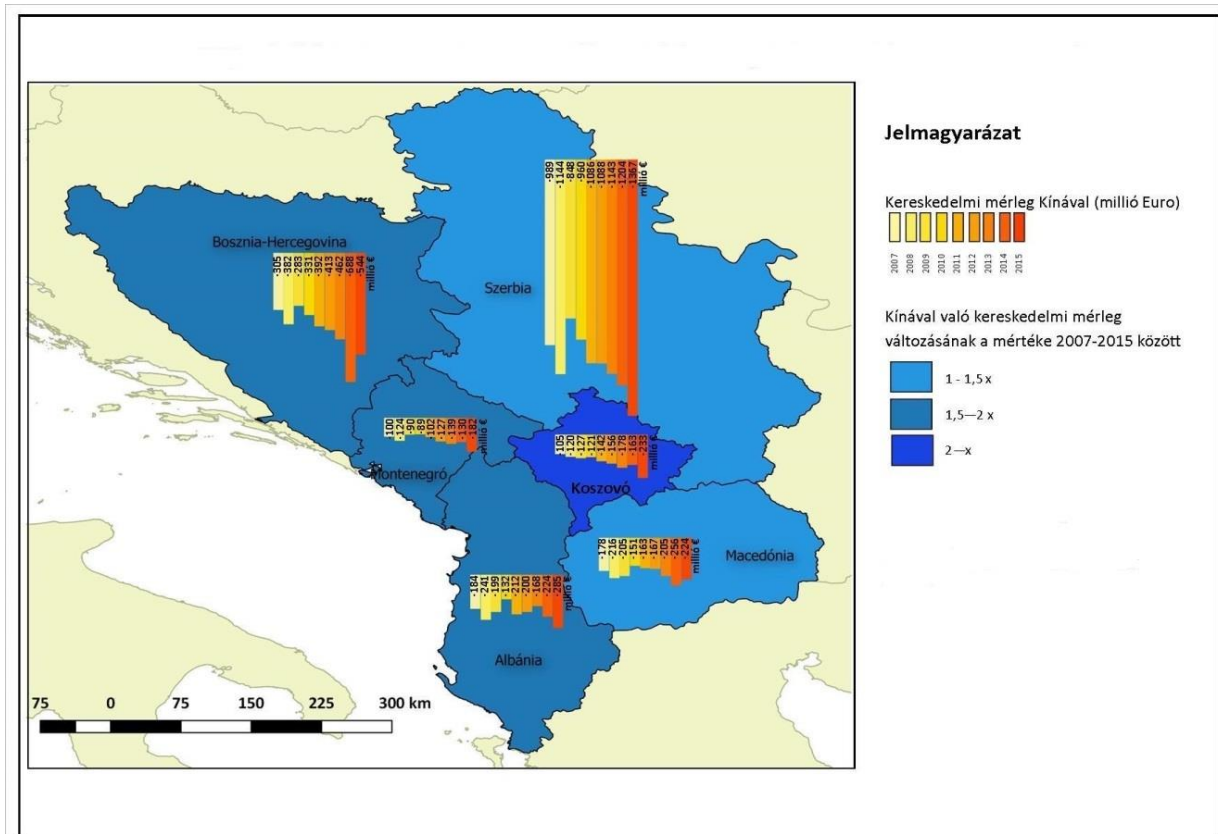
Forrás: OSW gyűjtése alapján (szerk.: Csapó D.)¹⁴

A kínai befolyás növekedése a kétoldalú kereskedelmi mérlegekben is megmutatkozik, 2007 és 2015 között ugyanis mindegyik vizsgált országban nőtt a külkereskedelmi hiány mértéke Kínával szemben. A legnagyobb mértékben – több mint kétszeresével – Koszovóban, ahol megközelítőleg 100 millió euróról 233 millió euróra nőtt a külkereskedelmi hiány. Hasonló bázisról indulva Montenegróban is közel megkétszereződött a deficit mértéke. Nominálisan pedig Szerbiában nőtt a legjobban a hiány, ahol ez a mutató a 2007-es 989 millió eurós értékről 2015-re 1 367 millió euróra módosult (lásd 3. ábra).

¹³ <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-12-03/chinas-foreign-direct-investments-within-161-cooperation>

¹⁴ <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-12-03/chinas-foreign-direct-investments-within-161-cooperation>

3. ábra: A nyugat balkáni EU-s tagjelölt és potenciális tagjelölt országok kereskedelmi mérlege Kínával. Forrás: Eurostat (szerk.: Csapó D.)

6. Közlekedési infrastruktúra

A kínai cégek és bankok legnagyobb részben az energiaszektorban történő beruházásokban, a közlekedési hálózat fejlesztésében és finanszírozásában vesznek részt. Utóbbira azért van szüksége Kínának, mert az elavult balkáni út- és vasúthálózatot felújítva, illetve új autópályákat építve jelentős mértékben meggyorsíthatja a kínai termékek európai piacra való megérkezését. A kínai COSCO állami vállalat - amely a világ negyedik legnagyobb konténerszállító vállalata és a második legnagyobb kikötő üzemeltetője¹⁵ - 2008 óta működteti a pireuszi konténerkikötőt, 2016 áprilisában pedig hozzájutott részvényeinek 67%-ához. A másfél milliárd eurós üzlet értelmében a kínai vállalatnak félmilliárd eurót kell költenie a kikötőben való új létesítmények kialakítására¹⁶ (Marácz F. 2016). A kikötő a 21. századi Tengeri Selyemút része és a használatával legalább egy héttel lerövidült a kínaiak számára termékeik Európába való eljuttatása (Pavličević D. 2014). Az új kínai projektet természetesen nem mindenki fogadta örömmel. A pireuszi polgármester tiltakozása mellett az állásukat féltő dokkon dolgozó görög munkások is sztrájkoltak Athénban. A legnagyobb európai kikötővárosok – többek között Rotterdam, Antwerpen és Hamburg – sem feltétlenül jártak jól a COSCO befektetésével, mivel a pireuszi kikötő konkurenciát jelenthet számukra. Ugyan még mindig a nyugat-európai kikötők bonyolítják le a legnagyobb forgalmat, viszont 2007

¹⁵ http://news.xinhuanet.com/english/2016-04/09/c_135263687.htm (letöltve: 2017. november)

¹⁶ A COSCO megszerezte a vállalat részvényeinek 51%-át a szerződés aláírásával, a maradék 15,7%-hoz pedig 2021 januárjában jut majd hozzá, amennyiben eleget tett a tervezett befektetéseknek.

és 2016 között a pireuszi kikötő forgalma nőtt az egyik legjelentősebb arányban 1,37 millió TEU-ról 3,67 millió TEU-ra (Notteboom T 2017).

A pireuszi kikötőbe érkező termékeket el kell juttatni az európai piacra, aminek érdekében megfelelő összeköttetést kell kialakítani a kontinens belsejével. Ennek az összekötő útvonalnak lenne a része a felújított Budapest-Belgrád vasútvonal is (Farkas A. Z. et al. 2016), ami felértékelheti Szerbia és Magyarország szerepét. A vasútvonal felújítása által az eddigi 8 órás út 3 órára csökkenhet, a felújítás költsége pedig a magyar szakaszon 550 milliárd forintot tenne ki, amelynek a 85%-át kedvezményes kínai kölcsönökből lehetne finanszírozni.¹⁷ A szerb miniszterelnök-helyettes, Zorana Mihajlović 2017 májusában alá is írt egy hitelszerződést 297,6 millió dollár értékben a Kínai Exim Bankkal a Belgrád - Ópazova (Stara Pazova) szakasz modernizációjára és kétvágányúsítására, amelynek az összköltsége feltehetőleg 350 millió dollárt fog kitenni.¹⁸ Magyarországon pedig megkezdte működését a hazai tenderek előkészítésére és lefolytatásának a lebonyolítására létrehozott Kínai-Magyar Vasúti Nonprofit Zrt.¹⁹

A vasút megítélése ugyanakkor ellentmondásos, mind Magyarországon, mind az EU-ban. A beruházás ellenzői szerint a jelenlegi teljesítménye nem indokol ekkora fejlesztést, a jövőbeni forgalom – ha valóban növekedésnek indul – pedig alapvetően Kína érdekeit fogja szolgálni. A hitelből épülő vasutat viszont végső soron Magyarország fogja fizetni. Azaz egyfelől az infrastruktúra-fejlesztés lehet pozitív hatással a magyar gazdaságra, de erre garancia nincs, a költségek viszont hatalmasak, azaz a beruházás a kritikusok szerint minimum kockázatos.

Szerbiában egyéb, a vasúti hálózat fejlesztésével kapcsolatos beruházásokban is érdekeltek kínai cégek. 2012-ben a China Communications Construction Company (CCCC) és a Szerb Közlekedésügyi Minisztérium írt alá szerződést néhány elhanyagolt állapotban lévő vasúti csomópont felújítására. Ugyanez a cég újíthatja fel a Bar-Belgrád vasútvonalat is, amelynek a telekommunikációs infrastruktúráját egy 100 millió dollár értékű 2013-as megállapodástervezet értelmében a Huawei építheti ki, mindamelllett, hogy a cég a Budapest-Belgrád vasútvonal felújításában is érdekeltté szeretné tenni magát (Pavličević D. 2014).²⁰ A kínai fél érdeklődik a dunai kikötőkhöz vezető vasútvonalak kiépítése iránt is, ugyanis a kikötőket tranzitállomásként használhatnák az áruk számára. Macedóniában pedig a China Railway Rolling Stock Corporation 2017-ben 4 villanymozdonyt értékesített az országnak 8 millió euró értékben.

A kínai érdekltségű beruházásokra nem mindenki tekint pozitívan. A szerbiai üzleti élet szereplői közül többen hangoztatják, hogy ki lesznek szorítva a kivitelezés során. Ezt annak ellenére állítják, hogy a szerződésekben rendszeresen rögzítik, hogy hány százalékosnak kell lennie a hazai vállalkozások részesedésének. Viszont a vállalkozók úgy gondolják, hogy nem lesznek transzparens a kiválasztási mechanizmusok és további kételyek merülnek fel a kínai beruházások minőségét és a használt technológiát illetően is (Pavličević D. 2014).

A kínai vállalatok nem csak a vasútépítésben érdekeltek. Az egyik szimbolikus projekt a 170 millió eurós költségvetésből megépült – „kínai hídnak” is becézett – Pupin híd Belgrádban,

¹⁷ <https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/uzletfejlesztes/rendkivul-olcso-gigahitellel-lancolnak-magukhoz-minket-a-kinaiak.250519.html> (letöltve: 2017. november)

¹⁸ <http://serbianrailways.com/zorana-mihajlovic-signed-in-beijing-the-agreement-on-financing-of-the-railway-line-belgrade-budapest/> (letöltve: 2017. november)

MTI, <http://www.origo.hu/itthon/20171128-megkezdodott-a-budapest-belgrad-vasutvonal-felujitasanak-szerbiai-szakasza.html#>

¹⁹ <http://m.railjournal.com/index.php/europe/belgrade-%E2%80%93-budapest-upgrade-moves-forward.html> (letöltve: 2017. november)

²⁰ http://serbianrailways.com/system/en/home/newsplus/viewsingle/?params=newsplus_news_id/43819.html (letöltve: 2017. november)

amely építkezésnek a költségeire a Kína Exim Bank nyújtott 145,5 millió eurós kölcsönt és a China Road and Bridge Corporation (CRBC) kivitelezésében építette fel 2014-re 200 kínai munkás (Hollinshead G. 2015). A híd közelében 2018-ban 320 hektáros területen egy ipari park építése is megkezdődhet, amelynek a 300 millió eurós költségét kínai bankok hitelezhetik majd meg. Már több mint 40 kínai cég jelezte, hogy létesítményeket telepítene a parkba.²¹

A szerb miniszterelnök-helyettes a 16+1-es csoport 2016. novemberi rigai találkozásán a Budapest-Belgrád vasútvonal felújításán kívül több másik szerződést is aláírt kínai partnereivel. Ezek közé tartozik a Kínai Exim Bankkal való megegyezés a Surčin és Obrenovac közti autópálya megépítésének – amely szakasz a CRBC kivitelezésében épülne fel – finanszírozásáról 208 millió euró értékben. A tervezett A2-es autópálya a montenegrói Bar városát Belgráddal összekötő autópálya része és egy másik kínai vállalat, a Shandong Hi-Speed Group érdekelt az Obrenovac-Ub, illetve a Lajkovac-Ljig szakasz megépítésében (EBRD, 2015). Szerbia ugyancsak számít a Kínával való kooperációra a Belgrád körüli elkerülő pálya 19,5 km-es szakaszának megépítésénél, amely az Ostruznica híd és Bubanj Potok közötti szakaszt öleli fel és magába foglalja 4 alagút (2,7 km-es szakaszon), illetve 22 híd (5,3 km-es szakaszon) megépítését is.²²

Macedóniában egy évtizeddel ezelőtt a Kozjak-vízerőmű építését sikeresen valósította meg a China International Water and Electric Corporation. Az országban a kínai Sinohydro több autópálya-szakasz építésében is érdekelt és korrupciós botrányba is belekeveredett az elmúlt időszak politikai összetűzései közepette. Az ázsiai vállalat jelenlétét a Kičevo és Ohrid, illetve Miladinovci és Stip közötti 110 km-es autópálya-szakaszok építésénél még szembetűnőbbé teszik az építkezési területen található kínai feliratok, amelyek a munkások bódéin is megjelennek (Atli A. 2016).

Bosznia-Hercegovinában a Banja Luka és Split közti autópálya 93 km-es, Boszniát érintő részének megépítésében van kínai érdekltség. A szerb entitás autópálya-kezelő vállalata az Autoputevi Republike Srpske ugyanis előzetes megállapodást írt alá a Sinohydroval a – 600 millió eurós költségre becsült – szakasz megépítésére (EBRD, 2016), amely a Boszniai Szerb Köztársaság, Horvátország és Hercegovina többségében horvátok lakta régióinak az érdekeit is szolgálja, míg a bosnyákok közösségét kevésbé (Reményi P. et al. 2016).

Montenegróban a CCCC, illetve leányvállalata a CRBC szerződött a Bar-Boljare autópálya – amely a XI. páneurópai folyosó²³ Bar-Belgrád szakaszának a része – megépítésére. A projekt összértéke 809,6 millió euró, amelynek a 85%-át a Kínai Exim Bank által 20 évre nyújtott kölcsön segítségével finanszíroz Montenegró.²⁴ Az autópálya építésnek a nemzetközi szinten is vannak ellenzői. A Világbank visszavonta a költségvetést megsegítő kölcsönét és az IMF is arra figyelmeztette a kormányzatot, hogy az építkezés veszélyezteteti az államháztartás egyensúlyát. A montenegrói kormány azonban nemzeti érdekként kezeli az autópályát és akár a nagyobb költségvetési hiány árán is folytatná a munkálatokat (Bibic B. 2016). A CRBC a honlapján arra hívja fel a figyelmet, hogy a Smokovac és Matesevo között épülő szakasz sikeres példája a két ország együtt-

²¹ <http://serbianmonitor.com/en/economy/38393/china-and-serbia-to-build-industrial-park-belgrade/> (letöltve: 2017. november)

²² <http://serbianmonitor.com/en/featured/26678/infrastructure-china-and-serbia-sign-734-mln-eur-worth-of-agreements/> (letöltve: 2017. november)

²³ A folyosó az olaszországi Bari városát kötné össze Bukaresttel.

<https://seenews.com/news/chinas-crbc-to-invest-194-mln-euro-in-montenegro-motorway-construction-in-2017-report-558875> (letöltve: 2016. november)

²⁴ http://2015.tr-ebd.com/wp-content/uploads/2015/11/TR2015_16_CA_Montenegro.pdf (letöltve: 2017. november)

működésének. A vállalat szerint a 2019-ben az autósok által is igénybe vehető út 30 perccel fogja lerövidíteni Podgorica és Kolasin között az utazást.²⁵

Montenegró a hajóflotta megújítására is a kínai Exim Banktól vett fel 56 millió eurós kölcsönt, amelynek keretében a kínai „Poly Group”-tól vásároltak két hajót (Bibic B. 2016). Albániában pedig a hongkongi székhelyű China Everbright, illetve a Friedmann Pacific Asset Management jelentette be 2016 áprilisában a tiranai repülőtér működtető cég akvizícióját. A kínai vállalat 2025-ig veszi át a repülőtér működtetését - ami az albániai kormány jóváhagyásával még két évre kiterjeszhető lesz -, amelynek az utasforgalma a 2005-ös 600 ezer főről 2015-re 2 millió főre nőtt.²⁶

A fenti beruházások egy részénél is szembetűnő, hogy a projekteket politikai és pénzügyi feszültségek kísérik. Ennek egyik oka, hogy Kína olyan beruházásokat is hajlandó finanszírozni, amit az EU különböző okokból nem. Így a helyi elitek számára nem marad más lehetőség, mint a kínai hitelekhez való fordulás, ami hosszú távon a korábban már említett adósságcsapdához vezethet. A másik ok, hogy sok elemző a kínai beruházásokban nem alaptalanul politikai befolyásolást sejt. Ennek egyik eszköze a fenti, az elitek számára fontos projektek megvalósítása, a másik pedig a politikai korrupció. Harmadrészt a „kínai modell”, ahogy pl. a belgrádi Pupin hídnál magunk is említettük, kínai hitelt, kínai kivitelezőt, adott esetben kínai munkást és végső soron kínai üzleti/geopolitikai érdekeket is jelent. Így az aktuális ellenzések előszeretettel támadják a kínai beruházásokat politikai és gazdasági alapon egyaránt.

7. Energiaszektor

A kínai befektetéseknek egy nagy hányada az energiaszektorban valósul/valósulhat meg. 2006-ban megalakult az Európai Energiaközösség, amely szervezet létrejöttével az Európai Unió kiterjesztette az energiapiac szabályozását a Balkánra is. Az EU fő céljai közé tartozik a térség energiaellátásának és fenntartható fejlődésének biztosítása. A balkáni országok elkötelezték magukat a megfelelő szabályozórendszer kiépítésére, az energiapiacok liberalizációjára, illetve az EU-sztenderdeknek megfelelő energiabiztonsági és hatékonysági rendszer kiépítésére. A megállapodásnak fontos része a megújuló energiák arányának a növelése. Horvátország pl. azt vállalta, hogy 2020-ra az energiafelhasználásának a 20%-át fogják kitenni a megújuló energiaforrások. A 2009-ben elfogadott „EU Klíma és Energia Csomagja” pedig további kihívást jelentett az EU-ba igyekvő balkáni államoknak. A terv szerint 2020-ra az 1990-es szinthez képest az országoknak 20%-kal kell csökkenteniük a károsanyag-kibocsátás mértékén, 20%-kal több megújuló energiát kell használniuk, és mindezt úgy, hogy 20%-kal csökkentik az összes energiafelhasználásukat (Poulain L. 2011).

A nyugat-balkáni országok azért is vannak lemaradásban, mivel az energiaszektor infrastruktúrája a 1960-as, 1970-es években épült ki, és a háború alatt is károkat szenvedett el. A térségben a vízenergia az egyik elsődleges energiaforrás, ami további kiaknázásra vár. Albánia, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Horvátország és Montenegró is jó adottságokkal rendelkezik ezen a téren. Míg Albánia a teljes energiaszükségletének megközelítőleg a 90%-át a vízenergiából nyeri,

²⁵ <http://www.crbcme.me/en/bar-boljare-english/> (letöltve: 2017. november)

²⁶ <http://www.reuters.com/article/us-china-albania-everbright/china-everbright-group-buys-albanian-airport-operator-idUSKCN1271ZE> (letöltve: 2017. november)

addig Bosznia-Hercegovina 41%-át, Szerbia 30%-át, míg Montenegró 31%-át.²⁷ A vízenergia kihasználtsága azonban egyik országban sem teljes. Horvátországban 12 450 GWh/év termelésére lenne lehetőség, aminek csak a 49%-át használja ki az ország.²⁸ A megújuló energiaforrások közül a szél is fontos szerepet játszik a Nyugat-Balkán egyes térségeiben, többek között Kelet-Macedóniában, vagy a horvát tengerparton.

Kína lehetőséget lát a régió energiaprojektjeinek a finanszírozásában és megvalósításában, míg a nyugat-európai vállalatok sok esetben túlságosan kockázatosnak ítélik meg ezeket a beruházásokat. Egyelőre azonban úgy tűnik, hogy a kínai állami tulajdonban lévő cégek és bankok – illetve a nyugat-balkáni országok – nagyrészt a fosszilis erőművek kapacitásainak a bővítésében látják a jövőt. A következő évtizedben ugyanis több mint 2600 megawattnyi szénerőmű kapacitásbővítéssel terveznek a térségben, ami egyes elemzők szerint komoly környezeti kockázatokat rejt magában.²⁹ A The Health and Environment Alliance által publikált tanulmány szerint a szerb hőerőművek okozta egészségkárosodás akár 8 milliárd eurós többletkiadást is eredményezhet évente a nyugat-balkáni - illetve további érintett európai – országok számára (The Health and Environment Alliance. 2016).

A Kínai Exim Bank, illetve a China Machinery Engineering Corporation (CMEC) 608 millió eurós kedvezményes kölcsönt – ami a munkálatok 85%-át fedezné³⁰ – adott az állami tulajdonban lévő Elektroprireda Srbije vállalatnak villamosenergia-rendszer fejlesztésére, a kostolaci hőerőmű bővítésére, illetve a Drmnoban lévő szénbánya fejlesztésére. Az erőmű bővítése azonban még nem kezdődhetett el és a projekt veszélybe kerülhet a kölcsön körülményei miatt, illetve azért, mert Szerbia nem konzultált Romániával a beruházásról.³¹ Ugyanakkor 2017 elején megkezdődött egy olyan rendszer³² telepítése a bányába, amelynek a segítségével évente 3 millió metrikus tonnával több szén kitermelésére lesz lehetőség és segítségével üzemeltetni lehet a – tervek szerint 2020-ra elkészülő – kostolaci erőmű 350 megawattos teljesítményű új blokkját.³³

A Szerbia áramellátásának közel felét fedező – a Belgrádtól megközelítőleg 40 km-re, Obrenovac közelében fekvő – Nikola Tesla-szénerőmű sem kerülte el a kínai befektetők figyelmét. 2017 nyarán ugyanis Belgrád polgármestere Siniša Mali 200 millió euróról szóló egyetértési megállapodást írt alá a Power Construction Corporation of China képviselőjével arról, hogy a kínai cég befejezi – a már 20 éve megkezdett, de időközben felfüggesztett – fűtő csővezeték telepítését, amely az erőműből indul ki és Újbelgrádig vezetne, amely városrész így 2020 után már csökkenthetné a gázimport mennyiségét, jelentős összegeket spórolva meg.³⁴

Bosznia-Hercegovina északi részén Stanariban 2013 májusában kezdődött meg egy 300 MW-os szénerőmű építése a kínai Dongfang Electric Corp (DEC) kivitelezésében, amelynek a szinkronizálása is megtörtént már (Stergiou, 2014).³⁵ Az 500 millió eurós projektre a Kínai Fej-

²⁷ <http://www.hydropower.org/country-profiles/western-balkans-montenegro> (letöltve: 2017. november)

²⁸ Vesna Trbojevi, Mirjana Svonja: „Future water use and the challenge of hydropower development in western Balkan Future water use and the challenge of hydropower development in western.”, előadás 2013, február <http://slideplayer.com/slide/741913/> (letöltve: 2017. november)

²⁹ <http://uk.reuters.com/article/uk-serbia-energy-coal/balkan-push-for-new-coal-fired-plants-raises-environmental-concerns-idUKKBN157214?il=0> (letöltve: 2017. november)

³⁰ https://www.sourcewatch.org/index.php/Kostolac_power_station#cite_note-3 (letöltve: 2017. november)

³¹ <http://www.powerengineeringint.com/articles/2016/08/chinese-backed-serbian-coal-plant-under-scrutiny.html> (letöltve: 2017. november)

³² „Excavator Conveyor Spreader”

³³ http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-01/24/content_28042359.htm (letöltve: 2017. november)

³⁴ <https://balkangreenenergynews.com/chinese-company-to-build-heating-pipeline-in-belgrade/>

³⁵ <http://www.dec-ltd.cn/en/index.php/asnews/detail/?subCategory=News&nid=307> (letöltve: 2017. november)

lesztési Bank nyújtott 350 millió eurós kedvezményes kölcsönt a nagy-britanniai székhelyű EFT Group-nak.³⁶ Ugyancsak a DEC építhet egy 350 MW-os szénérőművet Banovićiben – ahol a szénbányát is fejlesztenék –, amely beruházás valószínűsíthetően 405 millió euróért valósulhat majd meg az Industrial and Commercial Bank of China által nyújtott kölcsön segítségével.³⁷ A tuzlai hőerőmű 450 MW-os 7. blokkja a tervek szerint a Gezhouba Construction Group Corporation (CGGC) kivitelezésében fog megépülni. A jelenlegi elképzelések szerint a beruházás 722 millió eurós költségeinek a 85%-át a Kínai Exim Bank állja majd.³⁸ Ugyancsak egy kínai vállalat, a Sinohydro építhet a Neretva folyóra Ulog településéhez közel egy 35 MW-os vízierőművet,³⁹ ahol a munkálatokat még nem tudták elkezdni a kedvezőtlen talajviszonyok miatt.⁴⁰

A szénérőművek felhúzása elé akadályt gördíthet az Európai Energiaközösség, mivel a tervezett beruházások nem feltétlenül felelnek meg a környezetvédelmi előírásoknak és a kedvezményes kínai kölcsönök is kivizsgálásra kerülhetnek.⁴¹ Az szervezet többek között az Ugljevik III elnevezésű 2x300 MW teljesítményű⁴² - a China Power Engineering Consulting Group Corporation (CPECC) által megépíteni tervezett – erőmű tervei miatt is nemtetszését fejezte ki egy nyílt levélben és felszólította a bosnyák kormányt a vállalt környezetvédelmi kötelezettségeknek való megfelelésre.⁴³

A kínai Norinco 5 vízierőművet tervez megépíteni a montenegrói Morača folyóra és annak mellékágaira, amit környezetvédő szervezetek (pl. WWF) mellett a montenegrói szerb ortodox egyház is ellenez, mivel veszélyeztetné az egyik folyóparton lévő ősi monostor épségét.⁴⁴ Ugyancsak Montenegróban a Pljevlja geotermikus erőmű új blokkját szerette volna megépíteni a kínai China Machinery Engineering Corporation, azonban a tendert végül a cseh vetélytársa nyerte meg.⁴⁵

Kína nem csak kölcsönök biztosítása és beruházások révén kíván részt venni a nyugat-balkáni energiaszektor fejlesztésében. 2016 márciusában jelentette be a kanadai Bankers Petroleum Ltd., hogy 442 millió euróért eladta Albániában az olajkitermelésre és feltárására szóló jogait a shanghai székhellyel rendelkező, Geo-Jade Petroleum nevű vállalatnak. Patos-Marinze környékén

³⁶ Ezzel ez lett az a legnagyobb nem állami beruházással megvalósult energiaprojekt a térségben.

<https://af.reuters.com/article/commoditiesNews/idAFI8N1IO3XI> (letöltve: 2017. november)

³⁷ <https://bankwatch.org/our-work/projects/banovici-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina> (letöltve: 2017. november)

³⁸ Azonban nagyrészt az Európai Energiaközösség által megfogalmazott környezetvédelmi aggályok miatt egyelőre nem született megállapodás a felek között.

<http://www.atimes.com/article/china-in-the-balkans-montenegro-bosnia-herzegovina-open-new-frontiers/>

<https://bankwatch.org/project/tuzla-7-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina-2> (letöltve: 2017. november)

<https://bankwatch.org/our-work/projects/tuzla-7-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina> (letöltve: 2017. november)

³⁹ <http://uk.reuters.com/article/uk-bosnia-eft-hydro/eft-gets-clearance-to-build-35-mw-hydro-plant-in-bosnia-idUKBRE93O0EL20130425> (letöltve: 2017. november)

⁴⁰ <https://serbia-energy.eu/bosnia-construction-deadline-hpp-ulog-extended/> (letöltve: 2017. november)

⁴¹ <http://www.climatechangenews.com/2017/02/16/campaigners-claim-legal-win-against-bosnian-coal-power-push/>

⁴² <https://bankwatch.org/project/ugljevik-iii-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina> (letöltve: 2017. november)

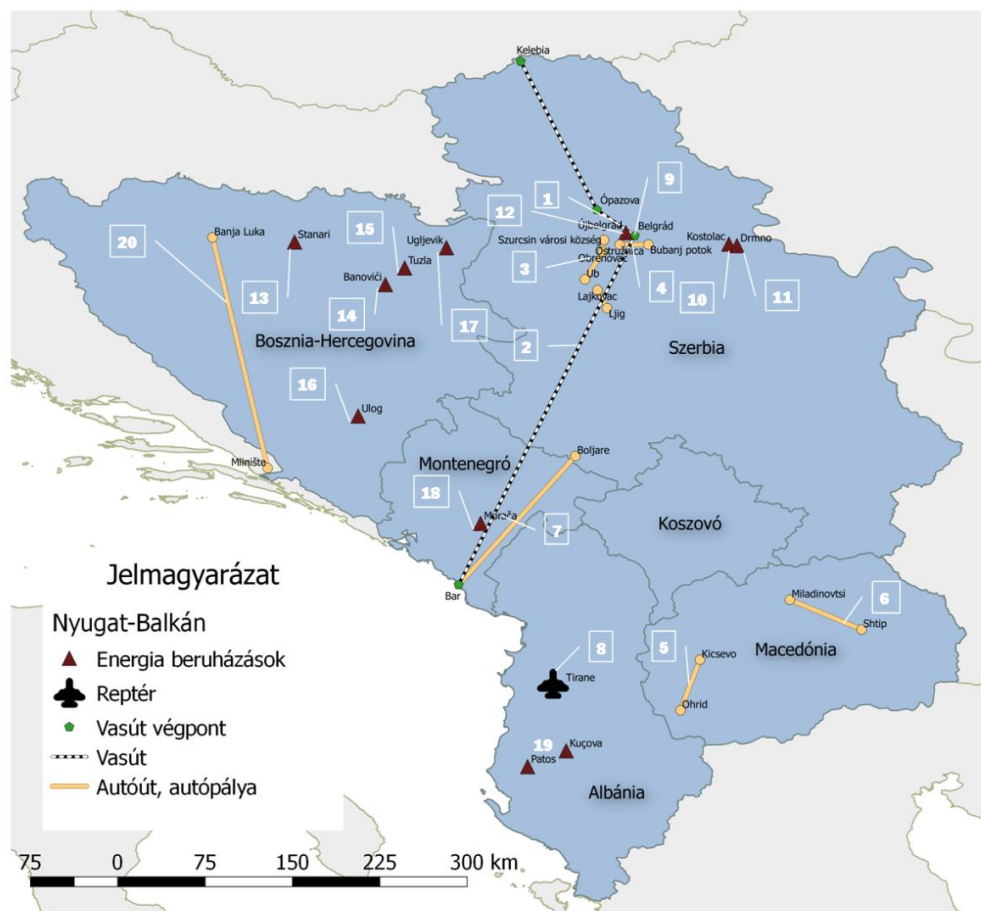
⁴³ <https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2017/08/08.html> (letöltve: 2017. november)

⁴⁴ <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbian-church-slams-montenegro-s-plan-to-dam-moraca-river-12-26-2016-1> (letöltve: 2017. november)

<https://balkangreenenergynews.com/two-chinese-companies-show-interest-in-moraca-hpps-construction/> (letöltve: 2017. november)

⁴⁵ <http://www.balkaneu.com/czech-company-skoda-praha-contracted-job-building-power-plants-montenegro/> (letöltve: 2017. november)

található Európa legnagyobb kiterjedésű szárazföldi olajmezője, ahol a kucovai olajmezőkkel együtt 12 300 hordó olajat termelnek ki naponta (Mecule, 2016).⁴⁶

4. ábra: Kínai érdekeltségű projektek a Nyugat-Balkánon (szerk.: Csapó D.)

Sorszám	Projekt
1	Belgrád - Ópazova vasúti szakasz modernizációja (Belgrád-Budapest vonal felújításának a része)
2	Bar-Belgrád vasúti telekommunikációs infrastruktúra modernizálása
3	A2-es autópálya építése
4	Belgrád körüli elkerülő autóút építése
5	Kicevo és Ohrid közötti autópálya-szakasz építése
6	Miladinovci és Strip közötti autópálya-szakasz építése
7	Bar-Boljare autópálya építése
8	Tiranei repülőtér működtető cég akvizíciója
9	Ipari park a Pupin híd környékén
10	Kostolaci hőerőmű bővítése
11	Drmnoi szénbánya felújítása
12	Fűtő csővezeték telepítése Újbelgrád fűtéséhez
13	Stanari szénerőmű építése
14	Banovići szénerőmű építése
15	Tuzlai hőerőmű 7. blokkjának építése

⁴⁶ <http://www.atimes.com/article/china-in-the-balkans-macedonia-albania-look-beijings-help-in-building-infrastructure/> (letöltve: 2017. november)

16	Vízerőmű építése a Neretva partján (Ulog)
17	Ugljevik III hőerőmű építése
18	5 vízerőmű megépítése a Morača partján
19	Olajkitermelésre és feltárására szóló jogok megvásárlása
20	Banja Luka és Mliniste közötti autópálya-szakasz építése

8. Összegzés

Kína eddig kihasználatlan lehetőségeket lát a kelet- és közép-európai régióban és emiatt is hozták létre a térség országaival a „16+1 kezdeményezést”. Mind a két fél a kapcsolatok előnyeit próbálja hangsúlyozni, amelyek nagyrészt gazdasági téren nyilvánulnak meg. A régió országai kedvezményes kölcsönökhöz⁴⁷ juthatnak hozzá és stratégailag fontos beruházások is megvalósulhatnak a kínai közeledés hozadékaként, míg Kína új piacokhoz juthat, valamint feleslegessé váló beruházási kapacitásait is exportálhatja. A nyugat-balkáni országok azért is szorulnak rá a kínai bankok finanszírozására, mert az EU-tagság híján nem tudnak hozzájutni a strukturális alapokhoz (vagy nem arra kapnák, amire költeni szeretnék), viszont ahhoz, hogy közelebb kerüljenek a tagsághoz, fejleszteniük kell az infrastruktúrát és a közlekedési hálózatot is.⁴⁸

Kína számára a nyugat-balkáni régió egyfajta „próbaterepként” is funkcionál, amelynek segítségével könnyebben betörhet az EU-s piacokra, mindemellett, hogy a térség országai segítséget nyújthatnak az EU-s dömpingellenes szabályok kikerülésére is Kínának azáltal, hogy kihasználják a nyugat-balkáni országok EU-val kötött szabadkereskedelmi egyezményeit. A régióban megtalálható ásványkincsek kitermelése és importálása pedig a kínai gazdasági növekedés fenntartásában kaphat szerepet (Poulain L., 2011).⁴⁹

A kínai térnyerés nem csak nyugat-európai körökben vált ki kritikákat. Az ázsiai országnak figyelmet kell fordítania arra, hogy a befektetéseiből a KKE-i országok vállalkozásai is profitálhassanak. Míg Kína számára pozitívum lehet, hogy a helyi lakosok úgy beszélnek egy hídról, stadionról vagy más beruházásról, hogy azt a „kínai befektetők építették”, az már ronthat az imidzsén, ha a Nyugat-Balkánon élők azt látják, hogy ezeknél a beruházásoknál csak kínai munkások dolgoznak.

A kutatás az MTA Bolyai programjának és az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-18-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült

⁴⁷ Amely általában fedezi a projektek 85%-ának a költségét, 20 éves lejáratúak és 2%-os kamatot számolnak fel rájuk.

⁴⁸ EBRD, China and South-Eastern Europe: Infrastructure, trade and investment links, 2016. július.

⁴⁹ https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/110829_CEW_China_in_Balkans.pdf (letöltve: 2017. november)

Irodalomjegyzék

- ATLI A. (2016): China in the Balkans: Macedonia, Albania seek Beijing's funds for projects, <http://www.atimes.com/article/china-in-the-balkans-macedonia-albania-seek-beijings-help-in-building-infrastructure/>
- ATLI A. (2016): China in the Balkans: Montenegro and Bosnia Herzegovina open new frontiers, <http://www.atimes.com/article/china-in-the-balkans-montenegro-bosnia-herzegovina-open-new-frontiers/>
- BIBIC B. (2016): Chinese Investment Developments in the Balkans 2016: Focus on Montenegro, <http://www.balkananalysis.com/montenegro/2016/08/09/chinese-investment-developments-in-the-balkans-2016-focus-on-montenegro/>
- BLANCHARD, J.-M. F.–FLINT, C. (2017): The Geopolitics of China's Maritime Silk Road Initiative. *Geopolitics*, 22(2), pp. 223–245.
- CAVOSKI, J. (2011): Overstepping the Balkan boundaries: The lesser known history of Yugoslavia's early relations with Asian countries (new evidence from Yugoslav/Serbian archives). *Cold War History*, 11(4), pp. 557–577.
- CHENG, A. (2018): Will Djibouti Become Latest Country to Fall Into China's Debt Trap, <https://foreignpolicy.com/2018/07/31/will-djibouti-become-latest-country-to-fall-into-chinas-debt-trap/>
- ESZTERHAI V. (2016): Kelet-Közép-Európa helye a selyemúton, *Hungarian Geopolitics*, 2016/III., <http://www.geopolitika.hu/hu/2016/11/24/kelet-kozep-europa-es-magyarorszag-helye-a-selyemuton/>
- ESZTERHAI V. (2017): A „16 + 1 együttműködés” bemutatása, <http://www.geopolitika.hu/hu/2017/11/01/a-16-1-egyuttmukodes-bemutatasa/>
- EUROPEAN PARLIAMENT (2016): One Belt, One Road (OBOR): China's regional integration initiative, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/586608/EPRS_BRI%282016%29586608_EN.pdf
- FARKAS A. Z.–PAP N.–REMÉNYI P. (2016): Hungary's place on Eurasian rail land bridges and the eastern opening. *Hungarian Geographical Bulletin*, 65(1), pp. 3–14.
- HAJDÚ Z.–ILLÉS I.–RAFFAY Z. (szerk.) (2007): Délkelet-Európa: *Állambatárok, határon átnyúló kapcsolatok, térstruktúrák*. MTA RKK, Pécs, 161 p.
- HOLLINSHEAD G. (2015): Deconstructing the Sino-Serbian 'Bridge of Friendship': Discerning Dominant Chinese Logics and Geopolitical Implications, <http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/deconstructing-the-sino-serbian-bridge-of-friendship-discerning-dominant-chinese-logics-and-geopolitical-implications/>
- J. K. BAILES A. (1990): Themes of Sino-East European Relations as Seen in the Pattern of Visits: 1 January 1986.–30 December 1989. (London: Royal Institute of International Affairs)
- JACOBY W. (2015): Chinese Investments in the Balkans, <http://councilforeuropeanstudies.org/critcom/chinese-investment-in-the-balkans/>
- JAKÓBOWSKI J. (2016): China's foreign direct investments within the '16+1' cooperation formula: strategy, institutions, results, *Center for Strategic and International Studies*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2015-12-03/chinas-foreign-direct-investments-within-161-cooperation>
- JAKÓBOWSKI J.–SEROKA M. (2016): Xi Jinping in Serbia: not just the economy, *Center for Strategic and International Studies*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2016-06-22/xi-jinping-serbia-not-just-economy>

- LÜTHI L. M. (2015): China and East Europe, 1956-1960. *Modern China Studies*, 22(1).
- MAKOCKI, M.–NECHEV, Z. (2017): Balkan corruption: the China connection. *ISSUE Alert* 22., EUISS
- MARÁCZI F. (2016): A pireuszi kikötő geopolitikai jelentősége Kína számára, <http://www.geopolitika.hu/2016/07/08/a-pireuszi-kikoto-geopolitikai-jelentosege-kina-szamara/>
- MECULE B. (2016): Chinese Investment Developments in the Balkans 2016: Focus on Albania, <http://www.balkananalysis.com/albania/2016/06/24/chinese-investment-developments-in-the-balkans-2016-focus-on-albania/>
- NOTTEBOOM T. (2017): PortGraphic | Top EU container port regions (2007–2016): the rise of South Europe, <http://www.porteconomics.eu/2017/07/31/portgraphic-top-eu-container-port-regions-2007-2016-the-rise-of-south-europe/>
- PAVLIĆEVIĆ D. (2014): China's Railway Diplomacy in the Balkans, *China Brief* 14(20), <https://jamestown.org/program/chinas-railway-diplomacy-in-the-balkans/>
- POULAIN L. (2011): China's new Balkan strategy, *Center for Strategic and International Studies*, https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/110829_CEW_China_in_Balkans.pdf
- QIN A. (2013): A Friendship Is Rekindled With Albania, <https://sinosphere.blogs.nytimes.com/2013/11/29/a-friendship-is-rekindled-with-albania/>
- REMÉNYI P.–VÉGH A.–PAP N. (2016): The influence of ethnic policies on regional development and transport issues in Bosnia and Herzegovina, *Belgeo* (1), pp. 1–20.
- RÉTI GY. (2000): *Albánia sorsfordulói*. Budapest, Aula, 2000, 418 p.
- STERGIOU D. (2014): The Rise of the Dragon in Western Balkans: China's Geo-economics after the Great Recession, <https://proeconomia.wordpress.com/2014/11/02/the-rise-of-the-dragon-in-western-balkans-chinas-geo-economics-after-the-great-recession/>
- THE EUROPEAN BANK FOR RECONSTRUCTION AND DEVELOPMENT (2016): China and South-Eastern Europe: Infrastructure, trade and investment links
- THE HEALTH AND ENVIRONMENT ALLIANCE (2016): Coal's unpaid health bill in the Western Balkans, <http://www.env-health.org/resources/projects/coal-s-unpaid-health-bill/coal-s-unpaid-health-bill-in-the/>
- TUBILEWICZ C. (1997): China and the Yugoslav Crisis, 1990–94: Beijing's Exercise in Dialectics. *Issues and Studies* 33(4), pp. 94–112.
- TUBILEWICZ C. (2001): Taiwan's Balkan option: A new chapter in Republic of China "dollar diplomacy." *Diplomacy & Statecraft*, 12(1), pp. 161–184.
- ZENELI V. (2014): Why is China investing so much in the debt-burdened Balkans? <http://thediplomat.com/2014/12/chinas-balkan-gamble/>

Lábjegyzetben szereplő internetes források:

- http://2015.tr-ebrd.com/wp-content/uploads/2015/11/TR2015_16_CA_Montenegro.pdf
- <http://gov.ro/en/news/the-bucharest-guidelines-for-cooperation-between-china-and-central-and-eastern-european-countries>
- <http://m.railjournal.com/index.php/europe/belgrade-%E2%80%93-budapest-upgrade-moves-forward.html>
- http://mno.hu/magyar_nemzet_kulfold/kina-1263288
- http://news.xinhuanet.com/english/2016-04/09/c_135263687.htm

<http://seechangenetwork.org/chinese-investments-in-the-region-should-shift-from-coal-to-renewable-energy-and-energy-efficiency/>
<http://serbianmonitor.com/en/economy/38393/china-and-serbia-to-build-industrial-park-belgrade/>
http://serbianrailways.com/system/en/home/newsplus/viewsingle/_params/newsplus_news_id/43819.html
<http://slideplayer.com/slide/741913/>
<http://uk.reuters.com/article/uk-serbia-energy-coal/balkan-push-for-new-coal-fired-plants-raises-environmental-concerns-idUKKBN1572I4?il=0>
<http://www.balkan.eu.com/czech-company-skoda-praha-contracted-job-building-power-plants-montenegro/>
<http://www.balkaninsight.com/en/article/serbian-church-slams-montenegro-s-plan-to-dam-moraca-river-12-26-2016-1>
http://www.chinadaily.com.cn/business/2017-01/24/content_28042359.htm
<http://www.climatechangenews.com/2017/02/16/campaigners-claim-legal-win-against-bosnian-coal-power-push/>
<http://www.climatechangenews.com/2017/04/11/balkan-utilities-gambling-coal-eu-opts/>
<http://www.dec-ltd.cn/en/index.php/asnews/detail/?subCategory=News&nid=307>
<http://www.hydropower.org/country-profiles/western-balkans-montenegro>
<http://www.korkep.sk/cikkek/kulugyek/2017/05/14/uj-kinai-selyemut-dollartizmilliardokbol-kotnek-ossze-kinat-azsiat-europat-es-afrikat>
<http://www.origo.hu/itthon/20171128-megkezdodott-a-budapest-belgrad-vasutvonal-felujitasanak-szerbiai-szakasza.html#>
<http://www.powerengineeringint.com/articles/2016/08/chinese-backed-serbian-coal-plant-under-scrutiny.html>
<http://www.powerengineeringint.com/articles/print/volume-20/issue-9/power-report/china-sets-shop-europes-backyard.html>
<http://www.railjournal.com/index.php/locomotives/crrc-to-supply-locomotives-to-macedonia.html>
<http://www.reuters.com/article/us-canada-energy-transcanada/transcanada-may-abandon-energy-east-pipe-facing-tougher-review-idUSKCN1BI2Z1>
<https://af.reuters.com/article/commoditiesNews/idAFL8N1IO3XI>
<https://balkangreenenergynews.com/chinese-company-to-build-heating-pipeline-in-belgrade/>
<https://balkangreenenergynews.com/two-chinese-companies-show-interest-in-moraca-hpps-construction/>
<https://bankwatch.org/our-work/projects/banovici-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina>
<https://bankwatch.org/our-work/projects/tuzla-7-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina>
<https://bankwatch.org/project/tuzla-7-lignite-power-plant-bosnia-and-herzegovina-2>
<https://ec.europa.eu/energy/en/topics/international-cooperation/energy-community>
<https://seenews.com/news/chinas-crbc-to-invest-194-mln-euro-in-montenegro-motorway-construction-in-2017-report-558875>
<https://serbia-energy.eu/bosnia-construction-deadline-hpp-ulog-extended/>
<https://www.energy-community.org/news/Energy-Community-News/2017/08/08.html>
<https://www.portfolio.hu/unios-forrasok/uzletfejlesztes/rendkivul-olcso-gigahitellel-lancolnak-magukhoz-minket-a-kinaiak.250519.html>
<https://www.project-syndicate.org/videos/yanis-varoufakis-on-china-by-yanis-varoufakis-2017-09>
https://www.sourcewatch.org/index.php/Kostolac_power_station
<https://www.youtube.com/watch?v=XJBtgF8rMB8>

Aranyosszék, mint a történelmi Székelyföld exklávéjának magyar értékei

Vers Ramóna¹

1. Abstract

After the Trianon Peace Treaty signed in 1920, several million Hungarian nationals got stuck outside the new state borders, getting into a minority position in their own homeland.

Among others, Aranyosszék, which belonged to the historical Székelyföld, has been organic part of the present Romania since the end of World War I. Although Aranyosszék was not related to the other Szekler regions in terms of territory, it still forms a considerable pillar of the Hungarian culture outside the borders of Hungary, as a former exclave. Hungarian cultural survival in the Carpathian Basin has to face permanent challenges, no matter that since 2010 the domestic policies have allowed the Hungarian minorities to strengthen their relationship with both the kin-state and each other, and preserve their identity in various forms beyond the financial support, too.

In my research I would like to point out what Hungarian architectural and intellectual cultural values have been preserved in certain settlements of Aranyosszék in the history of the region, and how the Szekler people who stayed there can live as Hungarians in a romanianised territory.

2. A kutatás háttere, célja, módszerek

„A magyar nép méltán lehet büszke a Kárpát-medence egészéhez, egy-egy táj egészéhez kötődő több száz éves történelmi múlttal rendelkező hagyományaira, szokásaira, kultúrájára. A Kárpát-medence magyarlakta vidékein számtalan érték halmozódott fel...

Ezen értékek – melyek egyedien és egyedülállóan magyar különlegességek, azaz hungarikumok – számbavétele a mai felgyorsult globalizálódó életünkben különösen fontosá váltak. A hungarikumok olyan sajátos magyar termékek, melyeknek tulajdonságai között lényeges és kiemelkedő a magyar nemzeti jelleg, és amelyek természeti adottságainkkal, őshonos fajtáinkkal, természeti, tenyésztési hagyományainkkal összefüggésben sajátosan magyar ismérvekkel rendelkeznek.”

(Részlet, a hungarikumok védelméről szóló (77/2008. [VI.13.] országgyűlési határozatból)

Az esettanulmány egy Magyarországtól elszakított régióban, Erdélyben, azon belül Aranyos-vidék központi kistáján, azaz az aranyosszéki magyar lakosság körében tett terepi kutatómunkánk eredményein alapszik. A kutatás a magyarsággal, a magyar kultúra és a vizsgált térség művelődési életének azon oldalával foglalkozik, amely napjainkban keretet ad a magyar identitás megőrzésének, a hagyományok megélésének. A kutatás fő célkitűzése az volt, hogy feltárja a jelenben fennálló és meglévő, Aranyosszék egyes településeinek magyar vonatkozású kulturális értékeit, le-

¹ doktorjelölt, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola

gyen az tárgyi, szellemi, építészeti, gazdasági vagy turisztikai vonatkozású, amelyekből egy érték-katasztert állítottunk össze. A kutatás kapcsolódó célja, hogy a feltárt értékeket bemutassa és be is építse az adott települések, községek, a megye, az ország (végeredményben pedig a Kárpát-medence) – nem csupán magyar – közösségi tudatába, bővítve a már meglévő lokális értékek körét. További célja, hogy dokumentálja azt, hogy mit és hogyan őriztek meg a helyiek a régió történeti fejlődése során, és hogyan tudják napjainkban magyarságukat megélni az ottmaradott széke-lyek.

A kétszer bő egy hétig tartó terepi kutatómunka (első körben kérdőíves felmérés, majd a kontroll körben interjúkészítés és résztvevő megfigyelés) 2016 őszén és 2017 tavaszán zajlott a vizsgálati területen.

A kutatásra a lakiteleki Népfőiskola Alapítvány szervezésében került sor. A korábbi évek gyűjtéseihez hasonlóan a kutatóhetek megszervezésében a Miniszterelnökség, az Emberi Erőforrások Minisztériuma, és a Hungarikum Bizottság támogatásával – kiemelt projektként – került sor.

Az őszi adatfelvétel során a negyven fős kutatócsoport közel 400 kérdőívet töltetett ki a körzet tizenhat vizsgált településén élő magyar lakosságot célozva, ügyelve arra, hogy kor, nem és végzettség szerint a lehető legárnyaltabb képet kapjunk. A vizsgálat második (tavaszi) körében a kérdőíveket kitöltő adatközlők köréből választottuk ki azokat a személyeket (kiemelkedő helyismerettel bírókat, „értékőrzőket”), akik többletinformációval szolgálhattak a kutatásunk témáját illetően, így csaknem 130 mélyinterjú képezte a primer adatgyűjtés második ütemének velejét, öt hónappal később. A teljes kutatási időszak alatt összegyűjtött adatokat és információkat feldolgozva jutottunk a dolgozatban ismertetett következtetésekre, mely sok esetben szubjektív eredményeket hozott, az adatközlők egyéni véleményét tükrözve.

A kutatásba bevont tizenhat település kiválasztásánál két szempont játszott meghatározó szerepet. Az egyik, hogy a magyar nemzetiségűek száma elérje a településenkénti 50 főt, vagy legalább a minimális arányuk meghaladja a 7%-ot. További feltétel volt az olyan települések kiválasztása, amelyeken napjainkban is valamilyen jellegű szervezett magyar kulturális élet folyik. A magyarok által lakott, de a statisztikai keretszámokat el nem érő, vagy szervezett magyar kulturális élettel nem bíró településeken ugyan nem készült kérdőíves felmérés, sem mélyinterjúzás nem történt, azonban tereplátogatást tettünk ezekben a falvakban is, az innen származó ismeretekkel bővítve a kutatómunka eredményeit. Az alábbi táblázat a vizsgálatba bevont települések népességszámát mutatja a 2011-es népszámlálási adatok szerint (1. táblázat):

1. táblázat: A vizsgált települések listája

Forrás: recensamantromania.ro/rezultate-2/ alapján, saját szerkesztés (2018)

Település neve (magyarul/románul)	Lakosság (fő)	Magyar népesség száma (fő)	Magyarság aránya (%)
Aranyosrákos (<i>Vălenii de Ariceș</i>)	617	547	88,6
Bágyon (<i>Bădeni</i>)	704	467	66,3
Csegez (<i>Pietroasa</i>)	126	50	39,6
Felvinc (<i>Unirea</i>)	3414	654	19,1
Harasztos (<i>Călărași</i>)	824	618	75,0
Kercsed (<i>Stejeriș</i>)	174	139	79,8
Kövend (<i>Plăiești</i>)	620	570	91,9
Mészkő (<i>Cheia</i>)	525	129	24,5
Sinfalva (<i>Cornești</i>)	769	349	45,3
Székelyföldvár (<i>Războieni-Cetate</i>)	1286	91	7,1
Székelykocsárd (<i>Lunca Mureșului</i>)	1951	752	38,5
Szind (<i>Săndulești</i>)	611	56	9,1
Tordaszentmihály (<i>Mihai Viteazu</i>)	4129	1097	26,5
Torockó (<i>Rimetea</i>)	584	458	78,4
Torockószentgyörgy (<i>Coltești</i>)	542	536	98,8
Várfalva (<i>Moldovenești</i>)	1207	901	74,6

3. A nemzeti kultúra politikai földrajzi jelentőségéről

A nemzeti kultúra – egy lehetséges értelmezés szerint – egy rendkívül összetett rendszer, mely egy embercsoport szellemi és anyagi értékeit, szokásait, szimbólumait stb. foglalja magába, ami az identitásának az egyik legfontosabb alapját képezi, ezáltal a nemzetté válásnak egyik meghatározó tényezője is (Niedermüller P. 2000).

A magyar nemzet, általa pedig a nemzeti kultúra és intézményrendszere a trianoni békediktátum (1920) után politikai földrajzi értelemben különféle helyzetbe kerülő csoportokra bomlott. Egyik csoportosítási szempont értelmében megkülönböztethetjük a nemzet magyarországi, és a kisebbségi sorban élő magyarsággal rendelkező államokbeli helyzetet. Utóbbiakon belül különbséget tehetünk a tömbben élő, illetve a szórványban/diaszpórában élő magyarság között is (Agárdi P. 2005). A kisebbségi élethelyzet (különösen a szórvány) a kultúrára és intézményrendszerére alapvetően a nemzeti identitás megőrzését rója feladatként, a korlátozott erőforrások erre fordítódnak.

Továbbá kisebbségi helyzetben magát, a kultúra megélését is egyfajta kettősség jellemzi, hiszen sajátossága, hogy két egymásra egyidejűleg hatással levő tényező befolyása alatt áll (Lovas I. 2011), ezt fontos figyelembe venni a kutatás során. Az erdélyi magyar kultúra része a magyar nemzeti kultúrának, de ugyanakkor együttélési kultúra is, azaz a többségi román és más helyben élő kultúrákkal is folyamatos kölcsönhatásban áll.

4. A kutatás földrajzi keretei

Az elszakadt Kárpát-medencei területek közül Erdély a magyar kultúra, művelődési élet és a hagyományok őrzésének egyik legjelentősebb végvára.

A térséget mind a román, mind a magyar emlékezet szimbolikus értelemben is az adott közösség sajátjának véli, függetlenül attól, hogy az adott korszakban mely állam részét képezte, és mely nemzet tagjai alkották lakosságának többségét. Ez a hétköznapi szimbolikában is megjelenik (Torsti P. 2004), a nemzetté válások óta pedig bekerült a hivatalos politikai diskurzusokba is.

Az etnikailag vegyes jelleg, melyben dominálnak a román és a magyar lakosok, az etnikai, nyelvi, vallási és kulturális határok egy széles frontier zónáját alkotják, hasonlóan a többi határon túli magyar térséghez (Reményi P. 2013). Északnyugatról délkelet felé fokozatosan veszít a térség magyar jellegéből és erősödik a román kulturális hatás (kivéve Székelyföld), annak minden jellemzőjével (nyelv, szimbólumok, építészet, konyha, populáris kultúra, kulturális intézményrendszer stb.). A térségre – másik határon túli magyar kisebbségi területekhez hasonlóan – jellemző a kettős és többes identitások megléte, a vegyes házasságok viszonylag magas száma (Léphaft Á. 2011), és az erdélyi regionális identitás is.

Erdélyben az etnikai térszerkezet legfőbb sajátossága, hogy a magyar népesség nem az anyaországgal határos sávban koncentrálódik, hanem egy távolabb található, több mint félmillió székelyföldi tömbben, amely egyben a legnagyobb határon túli magyarlakta térség is. A kisebbségben, illetve szórványban élők aránya ennél egyedül a vajdasági magyarok között magasabb (Gyurgyík L. et al. 2010).

A 2011-es népszámlálási adatok alapján Románia teljes lakossága 19 millió fő körüli, melyből nagyságrendileg 6,5 millió főt tesz ki a tágabb értelemben vett Erdély lakossága. Ez utóbbi területen megközelítőleg 1,225 millió fő él, aki magyar nemzetiségűnek vallotta magát². Székelyföld népessége a vizsgált időszakban 810 367 fő volt a nyilvántartás szerint, amelyből 581 159 fő vallotta magát magyarnak.

A 20. század során az etnikai összetétel jelentősen megváltozott, 1910-et követően a román anyanyelvűek aránya szignifikánsan nőtt, a többieké visszaesett – ami nem zárja ki, hogy egyes kisebb csoportok létszámukat tekintve nőni tudtak.

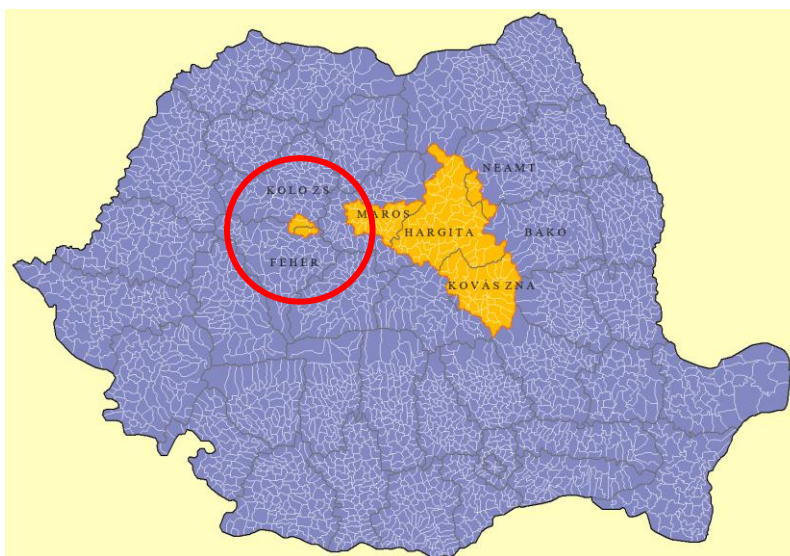
5. Aranyosszék, Aranyos-vidék

Az első világháborút megelőzően Erdély, a Magyar Királyság részét képezte, vagy önálló fejedelemségként működött a török fennhatóság alatt. A történelmi Székelyföldhöz tartozott közigazgatásilag a mai Kovászna és Hargita megyén kívül Marosszék, továbbá Aranyosszék is, – mely területileg nem függött össze a többi székely székkal, azaz exklávé volt. Aranyosszék a 13. században, V. István idején alakulhatott ki, nevét a rajta átfolyó Aranyos folyóról kapta, székhelye Felvinc volt (Szádeczky Kardoss L. 1927). Az Aranyos vízgyűjtőjében az arany-, vas- és rézércbányászat gazdaságilag olyannyira fellendítette a térséget, hogy az napjainkig érezteti hatását. Az 1876-os megyerendezés során Aranyosszék is megszűnt a többi székely székkal együtt, a településeket beolvastották a vármegyei keretbe, ez esetben Torda-Aranyos vármegyébe, ahol két (Bágyoni és

² Román Nemzeti Statisztikai Intézet (2011): <http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>

Felvinci), majd 1880-tól három járásba kerültek települései (Felvinci, Tordai, Torockói)³ (Elekes T. 2008). Az Osztrák–Magyar Monarchia 1918-as katonai összeomlását követően a Román Királyság csapatai megkezdték Erdély, majd Partium megszállását, és még az évben a román nagygűlés kimondta Erdély egyesülését Romániával, amit 1920-ban az antant hatalmak a trianoni békeszerződéssel jóváhagytak. A térségben 1918 utántól a Kárpátokon túlról érkező románok telepedtek le nagy számban.

Aranyosszék határai összemosódtak a hajdani vármegyei területtel; előbb Torda majd Kolozs-Torda megyék között osztották fel, az 1950-es közigazgatási reformmal Kolozs tartomány része lett, 1952-től pedig Torda rajon javára módosultak. Székelyföldről eltérően nem került vissza e térség magyar fennhatóság alá a II. bécsi döntés következtében sem, mára pedig a régió leválni látszik a történeti Székelyföldről. Jelenleg az egykori szék települései Fehér és Kolozs megyékhez tartoznak (1-2. ábra).

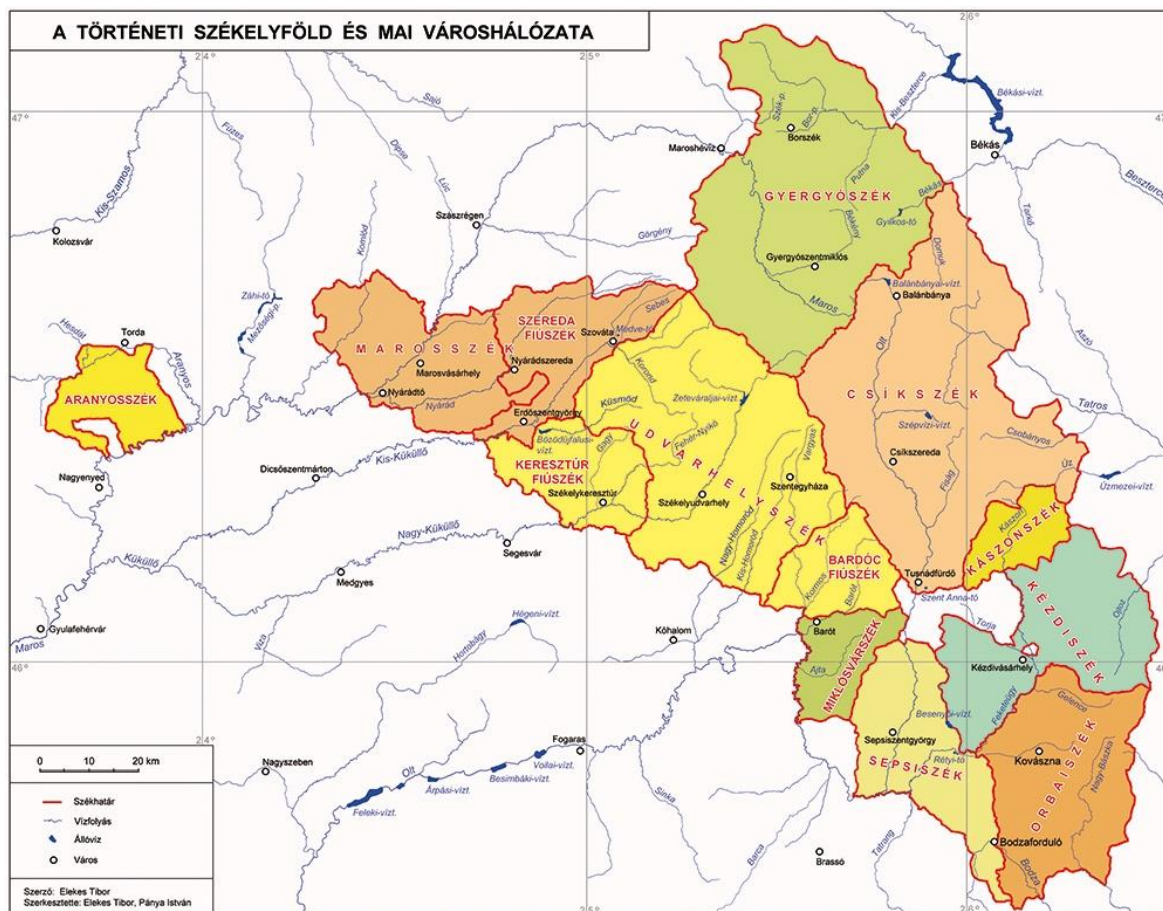

1. ábra: Székelyföld és exklávéja napjainkban

Forrás: assets.change.org/photos/3/bp/nv/SdBpnvftPhAfhky-800x450-noPad.jpg?1518138436

³ Erdélyi Közigazgatási térképek – <http://elekes.adatbank.transindex.ro/terkep=177>

2. ábra: Történeti Székelyföldet ismertető térkép

Forrás: Egyed Á. (főszerk.) 2016: Székelyföld története I. kötet

Aranyosszék jellemzően, mint földrajzi fogalom jelenik meg a köztudatban, de napjainkban önálló etnográfiai régióként jobban körülhatárolható.

Aranyos-vidék, mint tájegység az Aranyos-folyó mentén terül el, ami a népi motívumokban is megjelenik, a képzőművészettől kezdve a varrottásokon át a népdalokig. Lakosságának eredete és a vidék földrajzi sajátosságai alapján négy kistájra tagolódik: *Torda és környéke* (Koppánd, Szind, Komjátszeg, Tordatúr, Ajton), az előbb említett *Aranyosszék* (22 hajdani székely falu), *Torockószentgyörgy és Torockó*, illetve *Alsó-Aranyosmente* (Aranyosgyéres, Aranyosegerbegy, Aranyoslóna, Aranyosgerend, Gerendkeresztúr, Sósszentmárton, Hadrév, Detrehemtelep, Alsó- és Felsődetrehem).

6. Népeség

A régió lakosságának összetétele az elmúlt másfél évszázad alatt több alkalommal is radikálisan megváltozott. 1992-től Aranyosszék egésze folyamatosan lakosságot veszít (Varga E. Á. 2010). A vizsgált térségben a magyar etnikum a trianoni döntést követően veszíti el dominanciáját, s 2002-re fokozatosan egyharmad alá esik vissza a jelenléte. 1941 után az aranyosszéki magyarság nem-hogy gyarapodni nem tud, már reprodukálni sem tudja önmagát, így megállíthatatlanul elindul a számbeli fogyatkozás útján.

3. ábra: Aranyosszék települései Kolozsvár Tartományban 1952–1968 között

Forrás: <http://elekes.adatbank.transindex.ro/?terkep=182>

A kutatás első körében, a kérdőív kitért arra is, hogy a megkérdezettek szerint milyen más nemzetiségű lakói vannak még a településeiknek. A válaszadók több mint fele úgy nyilatkozott, hogy románok és romák is élnek a településen, több esetben azonban jelezték, hogy a két szó a helyi köztudatban sokszor egyet jelent, emiatt pontos eredményekért a népszámlálás adatait kell tüzetesebben megvizsgálni. (Miótan a jelen kutatás a szubjektív megítélésekre támaszkodik, és nem a hivatalos statisztikákra, ezért ebből a szempontból nem tartom relevánsnak a pontos adatok felüntetését.) Egy-egy adatközlő azt is említette, hogy pl. oroszok (Várfalván), németek, olaszok (Tordaszentmihályon) és ukránok (Felvincen) is élnek a településen. Felvincen továbbá a mócok jelenlétére is felhívták a figyelmünket, akik azonban egy néprajzi csoport képviselői, nem nemzetiségűek.

2002-ben Aranyos-vidék vizsgált településein még 17 799 magyar élt, a jelen kutatásban (2017) szereplő településeken belül pedig alig 7400 fő... Ezt az alacsony lélekszám-értéket a 2011-es népszámlálási adatok is alátámasztják (Román Nemzeti Statisztikai Intézet, 2011). Mégis hova tűntek a magyarok innen? Egyrészt a magyar lakosok egy része foglalkozási, vallási és nyelvi lehetőségeik (illetve azok szűk keretei) miatt asszimilálódtak. Másrészt a vidék magyar ajkú lakói nyelvi, etnikai identitásuk megőrzése (és gazdasági/megélhetési megfontolás) miatt Magyarországra költöztek, ahol a demográfiai mutatókban pozitív eredményként jelennek meg. Harmadrészt pedig a régió magyarjai szakmai szempontok miatt szétszóródtak a nagyvilágban. Sokan a román nyelvtudást kihasználva más európai országban (Spanyolország, Olaszország, Franciaország) találtak maguknak megfelelő állást, ahonnan sok esetben nem is szándékoznak hazaköltözni, hanem inkább ott alapítanak majd családot.

7. Gazdálkodás, mesterségek

A kérdőív kitért arra a kérdésre is, hogy mi a fő megélhetési forrás a településeken, melyre válaszként csaknem az adatközlők 72%-a a mezőgazdaságot, vagy az ahhoz kapcsolható elfoglaltságot jelölte meg. A válaszadók egy része „teljes munkaidőben” ténylegesen és aktívan gazdálkodik, hiszen a környező jó minőségű termőföldek ezt lehetővé teszik, és sokan pedig keresetkiegészítésként foglalkoznak növénytermesztéssel vagy állattartással összefüggésben levő tevékenységgel.

Az aranyosszéki identitást is leginkább a gazdálkodás határozza meg és befolyásolja. A növénytermesztés egyik ága, a zöldségtermesztés jellemzi főleg ezt a vidéket, azon belül is egy-egy településnek megvan a maga saját terméke, amiről nevezetes. A termesztett (többnyire) zöldségek természetesen összefüggésben vannak a földrajzi adottságokkal, ennek eredményeként a salátát, retket a lankásabb területeken (Alsó- és Felsőszentmihály, Sinfalva), mint ahogy a dísznövényeket is (Felvinc)-, a dombosabb térszíneken pedig répát (*murkot*), petrezselymet, hagymát, burgonyát (*pityókát*), uborkát, padlizsánt (*vinetát*), paradicsomot, paprikát (*gogost*), babot (*fuszulykát*) (Várfalva, Aranyosrákos, Kövend, Bágyon) termelnek. A hegyesebb vidék a szőlőtermesztésnek (fehér- és kékszőlőnek egyaránt), gyümölcstermesztésnek- (alma, körte, szilva), és az igénytelenebb növényfajtáknak kedvez: kukorica, torma, dohány, kender (Kercsed, Csegez, Mészkö). Keresetkiegészítésként terményeiket máig sokan piacra hordják, pl. Nagyenyedre, Tordára, Marossúvjárra, de van, aki Kolozsvárra és Nagyszebenbe is elviszi vásárra a portékáját (Wetzel V. et al. 2017). A gazdálkodás egy régebbi formája, a gyűjtögetés is kiemelt szerephez jut ebben a térségben; a gombát, erdei gyümölcsöket (som, áfonya, szeder) és gyógynövényeket máig sokak hasznosítják otthon, főleg a cigány családokban. Az állattartás kevésbé reprezentált itt, de fontos haszonállatként nevezték meg a juhot, tehenet, kecskét, disznót (mangalicát), baromfi (*majorságot*), illetve a lovat, melyet sok esetben a földeken is munkára fognak a mai napig.

Hagyományos kismesterséget is sokan űznek, találkoztunk kosárfonóval, asztalossal, cipésszel, molnárral, férfi- női szabóval, fazekassal, kolompkészítővel, virágkötővel, sírkőkészítővel, bútorfestővel, gyógynövénytermesztővel, csak hogy néhányat megemlítek (Fodor A. 2017)(1-2.kép).

1-2. kép: Hagyományos mesterségek, turizmus
Forrás: saját fotók (2017)

A társadalom e vidéken jellemzően önfenntartó életformára rendezkedett be, ebből kifolyólag, a hagyományosabb mesterségek, mint az ács, kőműves, kovács vagy asztalos szinte minden településen megtalálhatóak voltak. A helyi mesterségbeli specifikumok azonban a helyi környezeti energiákra alapozva fejlődtek ki (pl. „aranyász” Sinfalván, kőfaragó Mészkőn, Csegezen vagy Torockón, vagy éppen szénégető Várfalván).

A válaszadók majdnem egyharmada jelezte, hogy a falusi turizmus is jelentősen hozzájárul a megélhetési forrásukhoz. A turisztikai potenciál ugyan elsősorban a környékbeli természeti erőforrásokban rejlik (Tordai-hasadék, tordai sóbánya, sós- és édesvízű dombvidéki tavak, a Királyerdő, a Székelykő, a Leánykő, a Kőköz stb.), de ennél sokkal többet nyújt az odalátogatóknak a sokszor érintetlen rurális környezet, vagy éppen a lenyűgöző építészeti emlékek. Turisztikai szempontból kiemelkedik a méltán híres Torockó, ahol a lakosok csupán elenyésző százaléka nem kapcsolódik valamilyen szempontból az idegenforgalomhoz (szobakiadás, vendéglők, szuvenírboltok, kürtőskalács-sütőde és pálinkakóstolók, élő néphagyományok bemutatása, illetve maga az utcaép is, mely 1996 óta védettséget élvez).

Továbbá említésre került az önkormányzat, mint települési fő foglalkoztató, és a tercier szektorban is szép számmal képviseltetik magukat (főleg a turizmusra erősítő településeken) a helyiek.

7. Gasztronómia

A helyi gasztronómia a gazdálkodáshoz hasonlóan az identitás egyik meghatározója. A vizsgált térségre jellemző étel- és italfelhozatal szinte magától értetődően a környéken megtermelt, a falu gazdaságához illeszkedő terményekből készül. A termesztett növények sorra visszaköszönnék a településeken említett helyi gasztronómiai jellegzetességekben, pl. a kövendi pityókaleves, a torockószentgyörgyi mákos „hamuzsák”, az aranyosegerbegyi káposztából készült töltött káposzta, a várfalvai hagymalekvár, vagy a kercsed-i almás poronyú. Hagyományos süteménynek számít a rétes, a csöröge, a pánkó, a kalács, a rétes, a fánta és a szilvaízes puliszka is.

8. Kulturális örökség

Az aranyosszéki magyarság önazonosságtudatának mércéje az is, hogy mennyire van szervezett magyar nemzetiségi élet a településeken.

Napjainkban a kisebbségi terek művelődési élete Kárpát-medence-szerte elkeserítő képet mutat, ennek ellenére azonban vannak olyan lelkes értékőrzők, és szemléletformáló önkéntesek, akik segítenek az önazonosság megélésében regionális szinten.

A vizsgálatban részt vett településeken a magyar nemzetiségi élet szervezése általában az egyházakhoz és azon belül is elsősorban a település(eket) szolgáló egyházi személyekhez, és azok családjához kapcsolódnak. (A vizsgált települések magyarsága többnyire az unitárius vallást gyakorolja (Mészkő, Csegez, Torockó), de sokan reformátusok (Felvinc, Kercsed), és alacsonyabb számban vannak római katolikusok is, illetve egyéb, kisebb felekezetek tagjai: adventisták, nazarénusok.) Vannak települések, ahol jól működik a civil szerveződés, fellelhető több társulat, klub, szakcsoport, de ezek közül is messze kiemelkedik a Nőszövetség munkássága, mely által szervezett események szinte minden településen megjelennek. Ez ugyan esetenként csak időszakos jellegű összejöveteleket jelent, mégis nagyon fontos szerepük van a magyar közösségek összefogásában.

A kulturális örökség részét képezi – a szinte minden háztartásban fellelhető – kézimunkák gyűjteménye, melyek a jellemző motívumokat és mintákat reprezentálják (pl. torockói hímzés). Gyakoriak a hímzések (varrások) és a szőttesek is (körszőnyegek)(3–4. kép).

3–4. kép: Magyar jelképek, motívumok

Forrás: saját fotók (2017)

A következő táblázatban, települések szerinti bontásban a kérdőívek eredményeiből összeállított adattábla látható, melyben a településen élők által megjelölt művelődési szervezetek, csoportok nevei vannak feltüntetve (Sütő L. 2017).

2. táblázat: A kutatás során a helyiek által kiemelt civil szervezetek, csoportok településként

Forrás: Sütő L. (2017): Magyar népesség, magyar identitás Torockó–Aranyosszék vidékén. Antológia Kiadó, 239 p.

Aranyosrákos	Dalárda, Kugli, Nőszövetség, Aranyosszék Néptánccsoport, Vár Egyesület
Bágyon	Táncegyesület, Nőszövetség, dalárda
Csegez	Erdélyi Kárpát Egyesület helyi tevékenysége
Felvinc	Felvinci Magyar Egyesület, tánccsoport
Harasztos	Nőszövetség
Kercsed	Nőszövetség
Kövend	Gazdakör, Nőszövetség, tánccsoport, dalárda, színjátszókör
Méskő	Nőszövetség, színjátszócsoprt
Sinfalva	Nőszövetség
Székelyföldvár	Dalárda, Sportegyesület, néptánccsoport
Székelykocsárd	Dalárda, színjátszókör, Cocharda Kórus, Zúgó Néptáncegyüttes, Cserevár Egyesület, cserkészlet
Tordaszentmihály	Néptánccsoport, Szentmihályi Gazdakör, Nőszövetség, színjátszókör, Ifjúsági Egylet, Szentmihályi Vegyes Dalkör
Torockó	Nőszövetség, Kriza János Fúvószenekar, Kriza János Egyesület, Ifjúsági Egylet, Önkéntes Tűzoltó Egyesület, Szilas Tánccsoport, citerazzenekar, Torockói Íjász Szer
Torockószentgyörgy	Szilas Tánccsoport, Nőszövetség, Hámor Szövetkezet, citerazzenekar, Ifjúsági Egylet, Sportegyesület
Várfalva	Tánccsoport, dalárda, Nőszövetség, Aranyosszéki Egyesület, Dávid Ferenc Unitárius Egylet

A felsorolásba nem került bele, de kiemelt szerepe van az *Együtt Isten völgyében* c. rendezvénysorozatnak is, mely az „unitárius patkó” településeit fogja össze, és unitárius hitű lakosságának szervez elsősorban egyházi programokat.

A vizsgált települések alig felében van legalább magyar nyelvű óvodai csoport vagy alsó tagozatos oktatás, ahová a szülők gyermekeiket járathatják, illetve a közelben biztosan található magyar anyanyelvi osztály a teljes alapszintű oktatás rendszerében (pl. Bágyon). Magyar nyelvű alapfokú iskolai oktatás, de még óvodai csoport sincs azonban több településen, pl. Csegez, Kercsed, Méskő, Sinfalva, Székelyföldvár. Vallási szempontból kedvezőbb a helyzet, mert minden településen van lehetőség magyar nyelven hallgatni az istentiszteletet/misést.

Nyelvhasználat terén egészen biztató a helyzet, legalábbis, ami a családokon belüli kommunikáció nyelvét illeti. A válaszadók 98%-a választja az anyanyelvét az otthonában történő kommunikálás elsősorbanú csatornájának (kivétel néhány vegyes házasság esete), kicsit több mint a válaszok feléből az derül ki, hogy az utcán és az üzletekben is használni tudják a nyelvet, míg a szabadidő/szórakozás kapcsán már kevesebben mondták el ugyanezt, a hivatalos ügyek intézésé-

nél és a munkahelyen való beszédnél pedig még kevesebb erre a lehetőségük. Külön említést érdemelnek a turizmussal összefüggésben lévő tájékoztató- és információs táblák feliratai, a műemlékeken olvasható többnyelvű szövegezők (Torda, Kolozsvár), melyek sok esetben civil- vagy politikai szervezetek, anyaországi támogatások leképeződései.

A médiafogyasztási szokásokról is kérdeztünk, melyből kiderül, hogy a legtöbben napi gyakorisággal néznek a TV-ben magyar nyelvű adásokat (magyarországi csatornákon: Duna, M1), másrészt a helyi magyar nyelvű adásokat hallgatják a rádióban (meghatározott időintervallumokban vannak adások), a fiatalabbak közül pedig gyakoribb, hogy az online felületeken követik nyomon a híreket, mind romániai, mind magyarországi témákban. Szerencsére a magyar nyelvű nyomtatott sajtónak is van még olvasóközönsége, melyek jellemzően a városokra koncentrálódnak (vidékre sokszor a rapszodikusán működő postaszolgálat miatt nem járatták a lapokat).

9. Építészeti örökségek

Építészeti szempontból is nagy a diverzitás e vidéken, talán a legérdekesebb, de mindenképpen a legimpozánsabb épületek (mint általában) szakrális jellegűek. Egyrészt a történelmi múltjuk miatt válnak értékessé, másrészt a bennük található népművészeti alkotások teszik különlegessé azokat (hímzett terítők, festett fakazetták, faragott bútorok, freskók) pl. Kercsed, Mészkö, Kövend.

A lakóházak, gazdasági épületek, néhol egész utcaképek, a malomépületek mind-mind értékes építészeti emlékei a vidéknek, Kövendén, Kercsedén Mészkon és Rákoson megőrződtek a (fedeles) faragott kiskapuk, melyek tipikusan aranyosszékiek.

A múlt emlékét őrzi a Keresztesmező, az erdélyi hadak táboroztatási helye, Mihai Viteazul halálának helyszíne, a torockószentgyörgyi vár, a felvinci vigadó épülete, az aranyosgyéresi Bethlen-kastély (Keszeg V. et al. 2017). Aranyosszék falvaiban a hidasi kőből készült síremlékek is építészeti értékek, Torockón pedig maga a temető kialakítása egyedi a sziklába vájt fülkék miatt.

Torockó egységes, polgáris jellegű, klasszicista és eklektikus stílusú fehér lakóházakkal határolt utcaképe olyannyira jelentős épített örökség, hogy 1996-ban Budapest V. kerületének önkormányzata védelem alá vette, és több mint 100 ingatlan tulajdonosa anyagi támogatásban is részesül a portájának rendbentartásáért, és az értékőrzésért (Furu Á. 2007). A piactérből emelkedik ki a 16. századi unitárius templom. A centrumban találjuk az 1930-as évek végén épült ortodox templomot is, továbbá a Duna Házat, az Alsó Piacson pedig a Néprijzi Múzeumot, és a szintén műemlék polgármesteri hivatalt. A település központi képét alakítja a Nagy Vajor is, ami egy többmedencés forráskút. A település Székelykő felőli oldalán találunk egy 18. századból fennmaradt vízimalmot is.

10. Összegzés

A települések mindegyike más-más szempontból érdekes illetve értékes, de tény, hogy együttesen a természeti kincsek és a magyar nemzeti kultúra értékei olyan vidéket alakítottak ki, melyre méltán büszke a benne élő, és a határ innenső oldaláról talán irigykedve szemlélődő magyar is.

A kutatóhetek alkalmával szerzett empirikus ismereteinkből és összegyűjtött eredményeinkből kiszűrhető tapasztalat, hogy egyik-egyik településen jellemzően jóval több a figyelemre méltó, az említésre- illetve rögzítésre érdemes „érték”, mint amit és amennyit a helybeli közösségek vagy lakosok annak ítélnék. A vidék természeti és épített környezete, a szellemi-kulturális öröksége olyannyira gazdag és sokféle, hogy valójában maguk, az ott élő polgárok sem látják teljesen tisztán és átfogóan, a kellő differenciáltsággal. Azt gondolom, hogy az ott eltöltött kutatóhe-

tek során igenis fontos feladatot kezdtünk el (szándékosan nem azt mondom, hogy teljesítettünk, hiszen a ténykedésünk során, annak utóhatásaként indul majd meg igazán az értékfeltárás, és értékbemutató a helyiek részéről). Azzal, hogy igyekeztünk egységes rendszerbe foglalni, feltárni és egymásnak – a többi kutatócsapatban, és a vidék szomszédos településein élőknek – bemutatni a helyi értékeket, az egységes magyar önazonosságtudatot is erősítettük, ugyanis ezek az értékek az aranyosszékieké, és a mieink is; hisz elődeink és mi magunk teremtettük, teremtjük és adjuk tovább.

Irodalomjegyzék

- AGÁRDI P. (2005): A magyar kultúra és média a XXI. század elején, PTE FEEK, Pécs.
- EGYED Á. (főszerk.) (2016): *Székelyföld története, I. kötet*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóintézet; Edélyi Múzeum Egyesület, Haáz Rezső Múzeum, Székelyudvarhely, 582 p.
- ELEKES T. (2008): Aranyosszék településhálózatának és közigazgatásának változásai a XII. századtól napjainkig. In: SZABÓ V.–OROSZ Z.–NAGY R.–FAZEKAS I. (szerk.) (2008): *IV. Magyar Földrajzi Konferencia*. Debreceni Egyetem, Debrecen, pp. 432–439.
- FODOR A. (2017): Aranyosszék mai értékei. In: KESZEG V.–SÜTŐ L.–SÜTŐNÉ GULYÁS É. (szerk.) (2017): *Aranyosszék–Torockó Kollégium*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 247 p.
- FURU Á. (2007): A Torockó Értékvédő Program. In: CSERI M.–FÜZES E. (szerk.) (2007): *Ház és ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum évkönyve 20.*, pp. 281–295.
- GYURGYÍK L.–HORVÁTH I.–KISS T. (2010): Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In: BITSKEY B. (2010): *Határon túli magyarság a 21. században*. Hungarikumok védelméről szóló (77/2008. [VI.13.] országgyűlési határozat
- KESZEG V.–SÜTŐ L.–SÜTŐNÉ GULYÁS É. (2017): *Torockó–Aranyosszék Kollégium*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 303 p.
- LÉPHAFT Á. (2011): Szerb térnyerés a Vajdaságban. *Közép-Európa Közlemények*, 14–15. szám, pp. 109–118.
- LÉPHAFT Á.–NÉMETH Á.–REMÉNYI P. (2014): Ethnic diversity and polarization in Vojvodina. *Hungarian Geographical Bulletin*, 63(2), pp. 135–157.
- LOVAS I. (szerk.) (2011): *Vajdasági magyar kulturális stratégia 2012-2018*. MNT Közigazgatási Hivatala
- NIEDERMÜLLER P. (2000): A nacionalizmus kulturális logikája a poszt-szocializmusban. *Századvég*, 16 (2000/tavaszi), pp. 91–109.
- REMÉNYI P. (2013): A Vajdaság etnikai homogenizációja 1910 és 1931 között. *Mediterrán és Balkán Fórum* 7(2), pp. 11–18.
- ROMÁN NEMZETI STATISZTIKAI INTÉZET (2011):
<http://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/>
- SÜTŐ L. (2017), Magyar népesség, magyar identitás Torockó–Aranyosszék vidékén. In: KESZEG V.–SÜTŐ L.–SÜTŐNÉ GULYÁS É. (szerk.) (2017): *Torockó–Aranyosszék Kollégium*, Antológia Kiadó, Lakitelek, pp. 233–247.
- SZÁDECZKY KARDOSS L. (1927): A székely székek,
<http://mek.niif.hu/04900/04920/html/mhodonerdely0010.html>
- TORSTI, P. (2004): History Culture and Banal Nationalism in post-War Bosnia. *Southeast European Politics*, 5(2–3), pp. 142–157.

- VARGA E. Á. (2010): Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. Népszámlálási adatok 1850–2002 között,
<http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002.htm>
- WETZL V.–HORVÁTH Z.–MORVA T.–VERS R.–BOSNYÁK D.–OLÁH M. (2017): Kercsed. In: KE-SZEG V.–SÜTŐ L.–SÜTŐNÉ GULYÁS É. (szerk.) (2017): *Torockó–Aranyosszék Kollégium*. Antológia Kiadó, Lakitelek, pp. 95–109.

A 2015-ös macedón lehallgatási botrány

Dallos Bence¹

1. Abstract

The significance of the Balkan Peninsula and South-East Europe has emerged in the last decades. Beginning with the 1990's, Europe has had to face with certain problems, which opened several new aspects to analyze security, and at the same time new perspectives came up in tackling international conflicts. The peaceful process of independence of the Republic of Macedonia took place in 1991 but the country's economic situation has created serious challenges to be managed, which significantly pulled back the economic development. The study, focusing on the recent past, tries to give an overview from 2014 on the wiretapping scandal and the following internal political crisis in 2015.

2. Előzmények

A 2006-os választások alkalmával a Nikola Gruevski vezette VMRO-DPMNE² többséget szerezve alakíthatott kormányt, maga mögé utasítva az addigi kormánypártot, az SDSM³-et. Előbbi gyökerei az 1890-es évekig vezethető vissza, amikor a macedón államiságért való küzdelem volt a mozgalom fő célja és tevékenysége. A VMRO-DPMNE egy magát jobboldali, kereszténydemokrata értékrend alapján meghatározó néppárt, amely ugyan 1990-ben alakult meg újra, de az elődmozgalom ideológiáját is deklaráltnak magáénak vallja (VMRO-DPMNE 2017). Az SDSM vezéralakja Zoran Zaev, aki 1996 óta tagja a balközép pártnak. Macedónia elmúlt évtizedeit jellemzően ennek a két pártnak és a változó felállású koalícióknak a szembenállása határozta meg, ami a 2014-es választások után belpolitikai válságba torkollott.

Miután a VMRO-DPMNE nagyarányú győzelmével többséget tudott szerezni, a szociáldemokrata ellenzék választási csalással vádolta meg Gruevskit és pártját. Ezt követően indult el az a láncreakció, amelynek során az SDSM a birtokába került lehallgatott beszélgetésekkel bizonyította az országban működő korrupciót és a média politikai befolyásoltságát. A választás lebonyolítása alatt számos kétely merült fel az ellenzék részéről, amelyek többek között a választópolgárok megfélemlítéséről, a szavazatok elcsalásáról és a kampány során a média elfogultságáról szóltak. Utóbbi a későbbiekben még fontos szempont lesz, ugyanis az EU és az USA közvetítésével, nyomásgyakorlásával zajló egyeztetési folyamatok egyik sarkalatos pontja lett.

A 2014-es választások során egyértelművé vált a média által közvetített politikai műsorszolgáltatás elfogultsága. Az MRT és az MRT-2 csatornák egyaránt pozitív vagy semleges módon mutatták be a VMRO-DPMNE-t és a DUI-t,⁴ amely az előbbivel koalíció formájában együttműködve lett a kisebbik kormánypárt. Hasonló módon jellemezhető a magánkézben lévő TV Sitel, a Kanal 5 és az Alfa műsorszolgáltatók terjesztése, itt előfordult, hogy az SDSM-ről egyértelműen negatív képet festettek a csatornák. A szintén magán-tulajdonú TV Telma és Vesti

¹ A tanulmány Dallos Bence 2017-es, „*A Macedón Köztársaság stratégiai elemzése a 2015-ös belpolitikai válsággal kezdődően*” című szakdolgozatának részét képezi, némi módosítással és frissítésekkel kiegészített felülvizsgálattal.

² Belső Macedón Forradalmi Szervezet – Macedón Nemzeti Egység Demokratikus Pártja

³ Macedón Szociáldemokrata Szövetség

⁴ Demokratikus Unió az Integrációért – a párt a legnépszerűbb albán politikai platform

24 az előzőekkel ellentétben viszonylag kiegyensúlyozott módon, pártatlanul közvetített, azonban előbbi néhány esetben kritikus hangnemben mutatta be a nagyobbik kormánypárt politikai tevékenységét. A Macedón Állami Hang-, Kép- és Médiaszolgáltató Ügynökség (AVMU) pedig nem megfelelő módon tette közzé azokat a médiafelületei megállapításokat és eredményeket, amelyek a kampányban a műsorszolgáltatókat hivatott figyelemmel kísérni. Emellett a politikai töltetű közvetítések kiegyensúlyozatlanságát orvosolandó, nem tett semmiféle intézkedést a helyzet javításának érdekében (EBESZ 2014). Ehhez fontos hozzátenni, hogy az újságírás és médiaszerkesztés eszközei lehetővé teszik a jogi előírások betartása mellett, hogy a műsorszolgáltatást úgy alakítsák, hogy az megfeleljen a kívánt elvárásoknak, azonban hangvételét, jellegét intuitív módon, indirekt formában közvetítse a fogadóközönség számára. Ez nem jelent mást, mint, hogy olyan műsorszórás keletkezik, ami politikailag egyértelmű és beazonosítható üzeneteket küld valamelyik fél javára. Ez lehetőséget ad arra, hogy példának okáért az adott politikai párt programját semleges vagy negatív formában tüntetik fel, miközben ez is része a politikai hirdetéseknek és az ellenzék „műsoridejéhez” sorolható, tehát a mennyiségbeli különbség nem változik, szemben a minőségbeli különbségek egyensúlyának felborulásával, mindemellett jogi következmények nélkül. A választások zárójelentésében pedig az EBESZ megállapította, hogy a műsorszolgáltatóknak nagyobb figyelmet kell fordítani arra, hogy tisztán különbséget lehessen tenni a kormányzati intézkedések és a kampánykijelentések között (EBESZ 2014).

A választásokat követően az EBESZ és más megfigyelő szervezetek összességében pozitívan bírálták el a választások lebonyolítását, ami kissé ellentmond az elkövetkező eseményeknek és talán rámutat arra, hogy az EBESZ ugyan képes hatékonyan részt venni azokban a folyamatokban, amelyek érintik az európai biztonságot, képes a párbeszéd elősegítésére, azonban meghatározó szerepe nincs, és ahogy a macedón példa rámutat, a kiadott értékeléseket és jelentéseket igencsak kevésbé veszik figyelembe. A választások során felmerült vádak az ellenzék részéről (újságírók befolyásolása, megfélemlítése, korrupció, hatalommal való visszaélés) tehát nem alaptalanok, főként a médiát érintő kérdésekben, de ezek konstruktív átpolitizálása és a szakmai érvelés elhanyagolása kapcsán már felmerülnek kérdések a következő eseményeket illetően is.

3. A lehallgatási botrány kirobbanása

A 2014-es választásoknak még a végeredménye előtt egyértelmű volt, hogy a VMRO-DPMNE fog kikerülni győztesen, ennek fényében pedig Zoran Zaev kijelentette, hogy pártja nem hajlandó elfogadni a választási eredményeket. Ezt követően a győztes párt kijelentette, hogy Zaev összejátszik meg nem nevezett külföldi titkosszolgálatokkal, amelyek segítségével puccsot tervez a kormány ellen. A vádaskodások alatt Gruevski egyszer sem nevezte meg, hogy pontosan melyik országra gondolt, amikor ilyen jellegű külföldi tevékenységről beszélt, de egyértelmű, hogy uniós és tengerentúli befolyásra utalt.

2015. február 9-én Zaev sajtókonferencia keretében mutatta be azt az anyagot, amivel alátámasztotta a saját magáról és más újságírókról, magánszemélyekről gyűjtött információt tartalmazó megfigyelési adatokat. A lehallgatások tényét illetően nem sok értelme van megkérdőjelezni magát a lehallgatást, erről azok az újságírók is tanúskodhatnak, akik kézhez vehették „diplomájukat”. Az érintett újságíróknak fel kellett keresni az SDSM sajtóirodáját, hogy mikor fogják átadni számukra saját beszélgetéseiket tartalmazó mappákat. Miután telefonon

értésítették őket, több tucat újságíró jelenlétében átadták a „diplomákat”. Meri Jordanovska, a BIRN⁵ munkatársa - oknyomozó újságíró a korrupció, szervezett bűnözés és emberi jogok témájában – számolt be arról, hogy pontosan hogyan és milyen formában történt meg a mappák átadása. A dossziék tartalmát illetően a dátumok és a körülmények egyeztek a valós eseményekkel, tehát maga a lehallgatás megtörtént. A személyes, vagy magánbeszélgetéseket nem tartalmazták a mappák, csupán a kapcsolatokkal, munkatársakkal való beszélgetéseket. A formátumot illetően az SDSM állítása szerint a dokumentumok eredetiek voltak, azonban Jordanovska szerint frissen nyomtatottnak tűntek és nem volt rajtuk sorozatszám vagy pecsét, archiválásnak nyoma sem volt. Az ő esetében 2011-es és 2012-es beszélgetéseket tartalmazott a „diploma” (Meri J. 2015).

A beszámoló tükrében nehéz eldönteni, hogy valóban emberek tízezreinek (az ellenzéki vádak 20 ezer emberről beszélnek) a beszélgetéseit hallgatták-e le és, hogy volt-e érvényes, megalapozott jogi felhatalmazás. Egy kétmillió ország titkosszolgálatára aligha rendelkezik olyan kapacitással, amely lehetővé tenné ennyi ember megfigyelését, azonban a kulcsszereplők, ellenzéki újságírók érintettségét nem nehéz elképzelni. A lehallgatott beszélgetések közül számos nyílt forrásból hozzáférhető, amelyek tartalmazzák többek között Nikola Gruevski beszélgetéseit is. Ez felveti a kérdést, hogy kinek az utasítására és milyen titkos információk gyűjtésére szakosodott szervezet készítette a felvételeket. Amennyiben valamelyik macedón titkosszolgálatról van szó, úgy a kormány felügyelete elképesztően hanyag és felelőtlen saját magára nézve. Ez az eset kevésbé elképzelhető, ugyanis Gruevski unokatestvére, Sasho Mijalkov vezette 2006-tól 2015-ig Macedóniában az elhárításért felelős belföldi titkosszolgálatot, az UBK-t (Biztonsági és Elhárító Hivatal⁶).

Az így kialakuló belpolitikai válság egyre nagyobb figyelmet kapott és az emberek tömegesen vonultak az utcára, hogy lemondásra kényszerítsék a miniszterelnököt, aki akkor még nem engedett a követeléseknek. 2015 májusában már több tízezres tömeg gyűlt össze egy-egy tüntetésen, mind az ellenzéki, mind pedig a kormánypárti szolidaritási tüntetéseken. Számos esetben a rendőrségnek könnygázgránáttal kellett beavatkoznia, komoly sérülés nem történt, csupán pár tucatnyian sérültek meg mindkét oldalon.

Nikola Gruevski és Zoran Zaev május 19-én Strasbourgban tárgyalóasztalhoz ültek az Európai Parlament és a Bizottság néhány tagjával, valamint a macedón uniós csatlakozás kérdésének jelentősége miatt Johannes Hahn-nal, a szomszéd- és bővítéspolitikáért felelős uniós biztossal egyetemben. A válság elmélyülésének megelőzése érdekében és az „európai perspektíva életben tartása” miatt az Unió szerepe felértékelődött a közvetítés során, ami egyben a kezdetét jelentette a válság békés rendezésének. Az egyeztetéseket követően új, előrehozott választások kiírásában állapodtak meg a felek, amit 2016 áprilisában bonyolítottak volna le. Az SDSM parlamenti bojkottja viszont késleltette a választások kiírását annak érdekében, hogy a két nagy párt közötti megállapodást a saját érdekei szerint alakíthassa. A módszer rendkívül hatásos volt, a megállapodás végül megszületett, de a nemzetközi közösség már egyértelműen elítélte a parlamenti bojkott módszert. A válságról érdemes elmondani továbbá, hogy egy megállapodás keretében született egyezmény vagy dátum, legyen szó a választások kiírásáról vagy a pártok megállapodásának határidejéről, nagy részben nem teljesültek. Ennek hátterében az egyéni és pártérdekek állnak, valamint az, hogy még nem alakult ki olyan konfliktus, ami határozott, békefenntartó erők külföldi bevonását kívánta volna, ezért a politikai paletta szereplői relatíve

⁵ Balkan Investigative Reporting Network

⁶ Administration for Security and Counterintelligence

szabadon élhettek a „késleltetés” eszközével a nemzetközi közösség és az ország válságból való kilábalásának kárára.

A határok feszegetése és a folyamatos belharcok közben Gruevski 2016 januárjában lemondott a miniszterelnöki posztról. A Przinói Megállapodásban⁷ foglaltak szerint (melynek tartalma a későbbiekben kifejtésre kerül) 2015 őszén megkezdte munkáját a Különleges Államügyési Hivatal (SPO), Katica Janeva vezetésével, amelynek feladata a lehallgatott beszélgetések és egyéb feltételezett bűncselekmények kivizsgálása volt. Ez az intézmény már a kezdetekkor politikai színezetet kapott, ugyanis a kivizsgálandó bűncselekmények nagyrészt a VMRO-DPMNE párttagokhoz, vagy a párthoz közelálló személyekhez kötődtek. Számos ügy volt az SPO asztalán, ami érintette a korrupciót, a lehallgatási botrányt, a média befolyásolását és a választási eredmények meghamisítására tett kísérleteket. A média és a választások, választók befolyásolása, (Aljazeera 2015) valamint a lehallgatott beszélgetések alapján vitathatatlan, az egyes médiumok szerkesztői, helyi választási képviselők részrehajlóan végezték a munkájukat a VMRO-DPMNE javára.

(VMRO-DPMNE 2015). A folyamatban lévő meghallgatások, vizsgálatok következtében számos kellemetlen ügy látott napvilágot, és Nikola Gruevski neve is sok esetben merült fel. Egy esetben azonban halálos áldozata is volt az eseményeknek, amikor is Martin Neskovski, egy huszonegy éves aktivista feltehetően rendőri brutalitás áldozata lett 2011-ben, a VMRO választási győzelmének alkalmával. A szemtanúk és a nyilvánosságra hozott beszélgetések szerint Igor Spasov, a rendőrség különleges egységének egyik alkalmazottja halálra verte az aktivistát, miközben ő „a rendőri brutalitás ellen tüntetett”. Az esemény körülményei kevésbé világosak, ellenben azzal, hogy közvetett módon Gruevski és az akkori belügyminiszter, Gordana Jankuloska is érintett az eset elmaszatólásában és a felelősség vállalásában. (Macedoniawatch 2015).

A válság elmélyülésének elkerülése érdekében az Unió 2015. június 2-án megállapodást ért el a két nagy párt helyzetének rendezését illetően, aminek következtében megszületett a Przinói Megállapodás, amely meghatározta a válságkezelés menetrendjét és feltételeit. Ennek értelmében az SDSM tartózkodni fog a parlamenti bojkott eszközétől, és 2015 szeptemberétől ismét részt vesz a *Sobranie*, a macedón parlament munkájában. Döntés született egy átmeneti kormány felállításáról, de ez igencsak nehezen volt kivitelezhető, mert a kormánytagok mellett a miniszterhelyettesi pozíciók óriási jelentőséggel bírtak a miniszteri döntések megvétőzésének lehetősége miatt. A megállapodás olyan pozíciókról is rendelkezett, aminek kapcsán jelentős viták voltak a belügyminiszteri pozícióról. Az átmeneti kormány belügyminiszterét az SDSM jelölhette ki, a megállapodásban pedig ugyan nincs leírva, de Nikola Gruevski vállalta, hogy 2016 januárjában benyújtja a lemondását, amit január 15-én meg is tett annak érdekében, hogy a száz napig regnáló átmeneti kormány megkezdhesse működését Emil Dimitriev (VMRO) miniszterelnök *vezetésével*. A két kormány között az államhatalom átadása és a jogkörök gyakorlása meglehetősen színes képet mutat, ugyanis nehéz lenne képzetben elválasztani a kettőt. Ki lehet jelenteni, hogy a valóságban Nikola Gruevski gyakorolta a miniszterelnöki, de olykor az elnöki jogokat is, mint az VMRO-DPMNE pártelnöke (Meta 2017). Ennek ékes példája a 2016. augusztus 6-án a huszonegy halálos áldozatot követelő vihar utáni helyszínbejárás, amin Gruevski a törökországi nyaralását megszakítva vett részt párttársai körében. A helyszínen lévő televízió- és

---

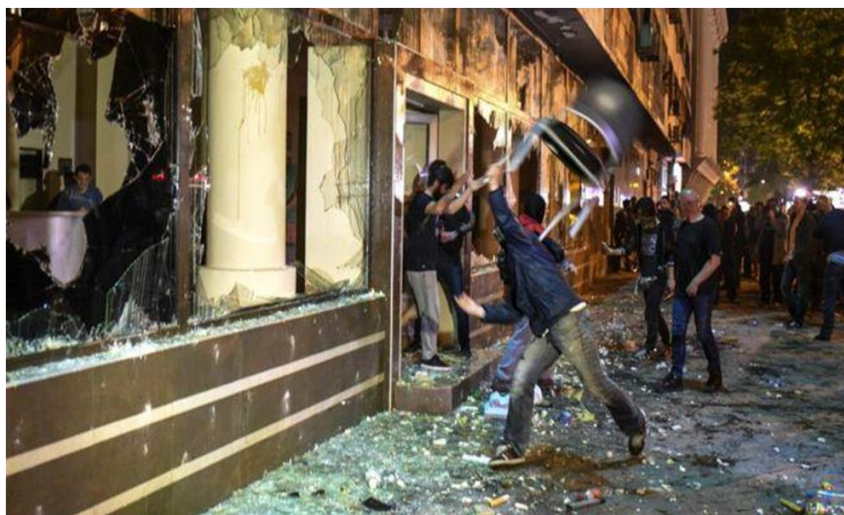
⁷ A fő politikai pártok között Szkopjében, 2015. június 2. és július 15. között elért politikai megállapodás, amely lépésről lépésre kijelöli a 2016-os választások felé vezető utat és tartalmazza az ehhez szükséges intézkedéseket.

mobiltelefon felvételeken elhangzik, ahogy a pártelnök utasítja a hadsereg egyik tábornokát, hogy további négyszáz katonát kell a helyszínre telepíteni a károk rendezése érdekében, valamint Emil Dimitriev ideiglenes miniszterelnökkel azt beszéli meg, hogy mikor is legyen a kormányülés.

Az SPO által kivizsgált ügyek egyértelműen rossz fényben tüntették fel az előző kormányzat tagjait és a lehallgatási botrányban érintett szervezetek egyes tagjait. Gjorgje Ivanov elnök 2016. április elején elnöki jogkörében eljárva az SPO általi vizsgálati eljárások alóli felmentésben részesített ötvenhat politikust, amit a két nagy párt egyaránt elítélt, ellenzéki részről pedig bejelentették az újabb tüntetések szervezését. Ez olyan hatást váltott ki az országban, ami újabb lökést adott azoknak a megmozdulásoknak, amelyek során a tüntető tömeg kormányzati épületeket és emlékműveket dobált meg festékbombákkal, nemtetszését kifejezve az elnöki döntést illetően. A „Színes Forradalomként” jellemzett tüntetéshullám és az 2014-es ukrajnai események között a kormánypárti média igyekezett párhuzamot vonni (Republika 2017) de „jóslatuk” ez idáig nem nyert kizárólagos bizonyítást.

4. A tüntetéssorozatok rövid jellemzése a társadalmi biztonság keretein belül

A Nyugat-Balkán biztonsági helyzetét értékelve a biztonság 5+1 szektora (politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, környezeti és kiber) közül elsősorban nem a társadalmi biztonság az, amin keresztül a leggyakrabban készítének elemzéseket, mert a katonai, gazdasági és politikai szektort illetően szembetűnőbb problémák és kihívások adódnak. A társadalmi biztonság dimenziójában kevés hely akad a vizsgálódásra, azonban a macedón belpolitikai konfliktus egy példája annak, amikor egy ország alapvetően belső problémák mentén oszlik meg, viszont a probléma keretrendszere jóval túlnyúlik az állam határain kívül (Pap et al. 2008). Ez leginkább a több mint fél millió albán kisebbség miatt jelentkezik, annak ellenére, hogy a tüntetések nem, mint „albán kérdés” vonultak be a köztudatba, hanem mint demokráciadeficit és a kormányzat hatalommal való visszaélésének.

1. kép: Tüntetés Macedóniában, 2016 április–május
Forrás: Anastas Vangeli

A tüntetések fő szervezője a Protestiram⁸ nevű szervezet, amely a 2015-ös diáktüntetések „farvizén”, annak mintájára szerveződött meg 2016 áprilisában, kezdetben igen nagy fejetlenség közepette. A BIRN-nek (Balkan Investigative Report Network) adott névtelen nyilatkozatokból kiderül, hogy tulajdonképpen nincs egy olyan személy vagy kisebb, vezetőkből álló csapat, amely az élére állt volna a tüntetéseknek és beazonosíthatóan vállalta volna a felelősséget a megmozdulásokért.

A társadalmi biztonság keretein belül a városi erőszak fogalmát kimerítette a Protestiram, amikor még 2016 áprilisának elején, a szervezetség kezdetleges szintjén, nem volt, aki határozottan irányítsa a tüntetéseket, így azok a rendőrséggel történő összecsapásokba torkollottak. A nyilatkozatokból kiderül, hogy Színes Forradalomként Kristina Ozimec, a Deutsche Welle tudósítója hivatkozott először a megmozdulásokra, a színes festékekkel töltött luftballonokból készült „bombák” miatt (Aiden P. 2016). A megmozdulások ideológiai hátterét tekintve egy jellemzően liberális baloldali, felsőfokú végzettséggel rendelkező csoportot találunk, a tüntetések magját pedig a diákság és ellenzéki fiatalok adják, akik alapvetően liberális értékek mentén, a civil társadalom megerősítéséért küzdenek. Ennek egyik magyarázata részben az, hogy az 1990 után született „Y” generáció több szempontból is különbözik az azt megelőző generációktól, ugyanis értékítélete és szemléletmódja sokkal inkább individualista, mint felmenői nézetei. Ellenzékről pedig azért lehet kategorikusan beszélni, mert a VMRO az elmúlt tíz évben folyamatosan kormányon volt, ami azt is eredményezte többek között, hogy a politika képes volt az intézményi struktúrát a maga érdekei szerint formálni, ami által még jobban megalapozta a kormányzáshoz szükséges hatalomgyakorlást és intézményi rendszert.

Kiemelendő, hogy a tüntetések egyik szlogenjévé vált a „Mindenki Protestiram”, vagyis, hogy mindenki egy személyben a mozgalom, ami az egységes kiállást hivatott kifejezni. Ami a felelősségvállalást illeti, ez azt eredményezte, hogy senki sem tudja, senki sem köteles vállalni az esetleges felelősséget a történetekért, ami a városi erőszakot illetően fontos lehet. A másik hátulütője a felelősség illetően megoszlásának, hogy a helyzet rendezése érdekében nem igazán lehet párbeszédet folytatni, mert a tucatszámú szervező között nem volt, aki a mozgalom élére állt volna, tekintve azt is, hogy számos fő alak egyik-másik nem kormányzati szervezet tagja, ami tovább bonyolítja a helyzetet. A horizontális szerveződés elve és a hierarchikus struktúra elvetése 21. századi jelenség és a Protestiram-hoz hasonló politikai szerveződések sajátossága. Jellemző továbbá egyfajta destruktív politikai magatartás is, ami olykor egyértelműen elveti a párbeszéd lehetőségét és az építő jellegű együttműködést, mint a kompromisszumhoz vezető utat. Adódik a kérdés, hogy ezek a szervezetek a továbbiakban mi mentén, és miből tartják fenn önmagukat és léteiket tekintve meddig képesek megmaradni a politikai palettán? Az nem kérdés, hogy ezek a szervezetek, legyen az jobb vagy baloldali beállítottságú, egy kis országban lehetnek a külföldi befolyás eszközei, az adott ország politikai eszköztárának egyik opcionálisan választható „ütőkártyája”. Ilyen esetben a határok már rendkívül vékonyak, jogilag kevésbé lehet szabályozni az ilyen szerveződések tevékenységét. A politikai kommunikáció egy eszköz lehet ezeknek a szervezeteknek a közbeszédbe való elültetése érdekében, ezáltal szimpátia vagy ellenszenv keltése a lakosság körében.

Mára a Protestiram aktivitása gyakorlatilag nullára csökkent, az új kormány 2017. májusi felállásával a tüntetések mindkét oldalon megszűntek. A kezdeti népszerűség, ami elsősorban a tömegkommunikációs eszközöknek és az internetnek volt köszönhető (Euroalter 2016), szinte

---

⁸ Jelentése *Tiltakozom*

teljesen eltűnt, hivatalos oldaluk gyakorlatilag inaktív (Protestiram 2017). A realista vagy neorealista elméletek szerint a nemzetközi rendszer elsősorban államokból áll, és a szuverenitás központi kérdés egy adott országot vizsgálva. A liberális vagy neoliberais elméletek szerint azonban léteznek olyan szereplők is, akik olykor nagyobb befolyással bírnak, mint néhány kisebb állam. A szuverenitás kérdése így előtérbe kerül, amikor nem kormányzati szervezetek (NGO-k) magánszemélyek finanszírozása révén folytatnak politikai tevékenységet. Ez a tevékenység lehet áldásos is, másrésztől lehet az adott politikai vezetés szemszögéből nézve destruktív jellegű. Nehéz megítélni és éles vonalat húzni, hogy mi számít a belügyekbe való beavatkozásnak. Általánosságban elmondható, hogy a politikai közbeszéd nagymértékben tematizált, konstruktivista jellegű. Egy kérdés túlkommunikálása, a közbeszédbe való elültetése vagy biztonsági kérdéssé emelése a napjainkban legismertebb eszköz, amit széles körben alkalmaznak a szuverenitás esetleges megsértése kapcsán is. Ez a tendencia a populizmus erősítésének irányába hat, aminek túlbúrjánzása hosszú távon biztonsági kockázatot is hordozhat, ha az államapparátus közegébe is beférkőzik, csökkentve annak szakmai tevékenységének színvonalát.

5. Következtetések, a jelenlegi helyzet

A 2016. december 11-én megtartott választások után 2017. májusig nem alakult meg a kormányzat. Ennek oka, hogy a halvány többséggel rendelkező VMRO nem volt képes időben kormányt alakítani, majd ezt követően az SDSM a DUI és a Szövetség az Albánokért koalíciós formában, a többséget megszerezve 2017 májusának végén kormányt tudott alakítani. A két időpont között eltelt időben is számos tüntetésre került sor és úgy tűnt, hogy a belpolitikai válság tovább fokozódik, ami a térség instabilitásához vezethetett volna (itt meg kell említeni, hogy az ország egyszerre három komoly kihívással nézett szembe: a lehallgatási botrányral, a migrációs nyomásból adódó nehézségekkel és az egyre inkább kiteljesedett belpolitikai válsággal). Szerencsére ez nem történt meg, a lehallgatási botrányból adódó bírósági ügyek azonban még mindig folyamatban vannak, ami jelentős hatást gyakorolt a VMRO és az előző kormány felsővezetői szintjére. Az ország szempontjából nehéz megállapítani, hogy hivatalosan mikor kezdődhetnek meg az Európai Unió és NATO-csatlakozásról szóló tárgyalások. Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete a 2018. júliusi csúcstalálkozón meghívta Macedóniát a csatlakozásra, azonban ennek feltétele a macedón-görög névmegállapodás hatályba lépése és egyfajta társadalmi konszenzus megteremtése. A bővítéspolitikát illetően általánosan elmondható, hogy azon országok, amelyek számára prioritást élvez az euro-atlanti integráció, ott a NATO-csatlakozás megelőzte az EU-csatlakozást. Ez feltehetően Macedónia esetében is így lesz, annak tükrében, hogy az EU több elvárást támaszt a reformok terén. A Macedón Köztársaság tehát letette a voksot az Unió és a NATO irányában, de az elvárások és igények különbözőségéből fakadóan a csatlakozási tárgyalások megkezdése nagymértékben függ a szomszédos államokkal való kapcsolatuktól, különös tekintettel a macedón-görög kapcsolatokra, aminek sarkalatos pontja a névmegállapodás és az erről szóló, már lezajlott népszavazás. Ehhez szükség volna egyfajta nemzeti konszenzusra, de a kérdés átpolitizáltsága miatt ez a folyamat a vártnál is hosszabb lehet.

Irodalomjegyzék

- AIDEN P. (2016): How 'I Protest' Took Flight in Macedonia, <http://www.balkaninsight.com/en/article/how-i-protest-took-flight-in-macedonia-06-01-2016>
- AIVO ORAV és JESS L. BAILY közös levele Emil Dimitriev miniszterelnökhöz (2016): http://eeas.europa.eu/archives/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/documents/press_corner/jointletter2016-02-21.pdf
- ANASTAS V. (2016): Protestiram – How anti-government protests (re)shape political identification in Macedonia: (PowerPoint Prezentáció, 2016. május 23. Budapest)
- AL JAZEERA hírügynökség interaktív összeállítása – „Bomb 4”; Beszélgetés Dragan Pavlovik Lataš (szerkesztő, TV Sitel) és Sasho Mijalkov (főigazgató, UBK) között (2), <http://interactive.aljazeera.com/ajb/2015/makedonija-bombe/eng/bomba-03.html>
- AL JAZEERA hírügynökség interaktív összeállítása „Bomb 7” - 10. Beszélgetés Gordana Jankuloska (VMRU-DPMNE, belügyminiszter) és Slave Gosev (VMRO-DPMNE, parlamenti képviselő) között, <http://interactive.aljazeera.com/ajb/2015/makedonija-bombe/eng/bomba-11.html>
- AZ EBESZ DEMOKRATIKUS INTÉZMÉNYEK ÉS EMBERI JOGOK HIVATALÁNAK JELENTÉSE (2014): International Election Observation Mission (IEOM), The former Yugoslav Republic of Macedonia, Presidential and Early Parliamentary Elections, 27 April 2014. Beszélgetés Gordana Jankuloska és Ivo Kotevski, Martin Protuger, Sasho Mijalkov valamint Nikola Gruevski között, <https://www.youtube.com/watch?v=eZAs1c6eM8I>
- European Alternatives supports the call for the demands of the Protestiram and Colourful Revolution in Macedonia (2016), <https://euroalter.com/2016/support-macedonia>
- Gruevski has returned from Turkey as Commander in Chief, Prime Minister and President of the nation, <http://meta.mk/en/gruevski-od-turtsija-se-vrati-kako-vrhoven-komandant-premier-i-prenevredatelnost-na-drzhava/>
- PAP N.–REMÉNYI P.–VÉGH A. (2008): Országtanulmány – Macedónia volt Jugoszláv Köztársaság. *Balkán Füzetek*, 6(6), pp. 19–41.
- PROTESTIRAM, <http://protestiram.info/>
- Martin Neshkoski Murder Case, Macedoniawatch Wiretapping 28. <https://macedoniawatch.wordpress.com/2015/05/06/wiretapping-29-martin-neshkovski-murder-case/>
- MERI J. (2015): My Secret Service 'Diploma' Shows What Macedonia Has Become: *BalkanInsight*
- OSCE/ODIHR ELECTION OBSERVATION MISSION FINAL REPORT (2016): Early Parliamentary Elections Scheduled for 5 June 2016
- OSCE/ODIHR ELECTION OBSERVATION MISSION FINAL REPORT (2016): Early Parliamentary Elections 11 December 2016;
- PRZINO AGREEMENT: 2015.06.02.
- VMRO-DPMNE, <https://vmro-dpmne.org.mk/about-vmro-dpmne>

Könyvismertetés

Dorogi Ilona

**Pap Norbert és Fodor Pál (szerk.):
Szulejmán szultán Szigetváron: A szigetvári kutatások 2013–2016
között.
Pécs, Pannon Castrum Kft., 2017.**

2015. december 9-én hangzott el a bejelentés, miszerint megtalálták I. Szulejmán (1494–1566) oszmán szultán magyarországi sírkápolnájának (*türbe*) maradványait a Szigetvár melletti Turbék-zsibóti szőlőhegyen. A szenzációszámba menő tudományos eredmény nagy publicitást kapott a világsajtóban is, elismerést hozva a kutatócsoport számára, amely már egy ideje együtt dolgozott a cél érdekében. A kutatások azóta is folytatódnak a türbe körüli terület feltárásával, hogy rekonstruálhassák azt a kis oszmán települést, amely a 16. század második felében zarándokhelyként épült a szultáni emlékhely köré. A 2013–2016 között zajló vizsgálatok összefoglalásaként 2017-ben igényes kiállítású kötet jelent meg a projekt jelenlegi két vezetője, Pap Norbert és Fodor Pál szerkesztésében. A témát érintő korábbi kutatásoktól eltérően ez a projekt leginkább a multidiszciplináris megközelítés alkalmazásának köszönhetően vált sikeressé, s megvalósításában nagy szerepe volt a másik érdekelt fél, a törökök bevonásának is. Ők a szakmai segítségnyújtás mellett, főleg kezdetben, a pénzügyi támogatásban is hathatósan részt vettek. Kihhasználva az újabb technikai lehetőségeket, a munkálatok során számos természettudományos vizsgálati módszert vettek igénybe a majdani régészeti ásatás helyének könnyebb beazonosításához. A projekt indítása Pap Norbert, a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetének oktatója, geográfus-történész nevéhez fűződik; az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Fodor Pál turkológus-történész vezetésével később, 2015-től csatlakozott a munkához. Ekkortól egy elnyert NKFIH-pályázatnak köszönhetően már a magyar állam anyagi támogatását is bírta a kutatócsoport.

I. Szulejmán szultán 1566-ban, Szigetvár ostromának idején vesztette életét. Az idős szultánt az ostrom vége előtt nem sokkal saját sátrában érte a halál. Az oszmán vezérkar a katonák elől megpróbálta eltitkolni az uralkodó halálát, hogy megelőzzék a sereg demoralizálódását. Ezért egyes feltételezések szerint a szultán belső szerveit kivették, hogy a testet tartósítani tudják annak kiszáritásával. Rövid időre eltemették a sátra alatt, majd miután kivették onnan, elindultak Isztambul felé, mintha még életben lenne. Eltávolított szerveit pedig halála helyszínén valószínűleg eltemették. Később, a rendelkezésre álló adatok alapján 1575–1576 táján szultáni parancsra isztambuli nyughelyén kívül halálának helyszínén is emeltek számára egy sírkápolnát (Vatin, N. 2005, 2008, 2018; Emecen, F. 2014; Fodor P.–Varga Sz. 2016), úgy ahogy ezt annak idején, az 1389-es rigómezei csatában elhunyt I. Murád szultán esetében is tették. A türbe gondozásával megbízott dervisek számára kolostor és egy dzsámi is épült egy palánkkal védett területen. A kis települést a források Turbék néven említik; a későbbiekben muszlim zarándokhelyé vált, s az ide érkezők kiszolgálására további épületekkel bővült. Azt is tudjuk róla, hogy az 1664-es téli hadjárat idején Habsburg katonák felégették, de ezt követően az oszmánok újraépítették. Szigetvár visszafoglalása után azonban, legkésőbb 1692–1693-ig, a keresztény

katonák lerombolták, és az ott található épületek építőanyagát más építkezéseknél használták fel (Takáts S. 1927). Így történhetett meg, hogy pár nemzedékkel később már nem volt senki biztos tudás birtokában a türbe egykori helyét illetően, s az lassacskán a feledés homályába merült.

Mintegy kétszáz év elteltével, a 20. század elejétől mutatkozott újra érdeklődés a témával kapcsolatban. Az azóta eltelt mintegy 120 évben többen is próbálták megtalálni a választ a kérdésre, hogy hol állt I. Szulejmán szultán sírkápolnája – 2013-ig sikertelenül. Ennek a 120 évnek a történeiről, a jelenlegi kutatások előzményeiről a kötet több tanulmányában is szó esik, főként Pap Norbert és Kitanics Máté írásában (Pap N.–Kitanics M. 2017). 1903-ban Németh Béla helytörténész volt az első, aki megpróbált választ adni a szultáni síremléssel kapcsolatban felmerülő kérdésekre (Németh B. 1903). Ő és a kutatók zöme később is a türbe helyét a mai turbéki kegytemplom helyével azonosította, szerintük a templom a türbe, helyére épült a 18. században. A másik helyszín, ami szóba került még, az Almás-patak mentén helyezkedett el. Ennek az elképzelésnek az első képviselője Molnár József volt (Molnár J. 1965). Az 1994-ben épült Magyar–Török Barátság Park helyszínének kiválasztásánál is ez az elképzelés érvényesült.

Más lehetséges helyszín az itt ismertetett kötet témáját adó projekt indulását követően merült fel. Azt, hogy miként jutottak el ennek feltételezéséhez, részletesen megismerhető a könyvből. A két projektvezető összefoglaló tanulmányát (Fodor P.–Pap N. 2017) követően további hét cikk mutatja be a kutatásba bekapcsolódó egyes tudományterületek hozzájárulását a munkához, négy írás pedig a türbe és Szulejmán szultán emlékezetére vonatkozóan tartalmaz elemzéseket.

A Pécsi Tudományegyetem Régészet Tanszéke az Isztambuli Egyetem Művészettörténeti Tanszékével, Hancz Erika és Fatih Elcil vezetésével még 2009-ben modernebb ásatási módszerekkel új ásatásba kezdett a turbéki kegytemplomnál (Hancz E. – Elcil, F. 2012). Ennek során nem sikerült bizonyítaniuk a türbe és a templom helyének azonosságát. Ezek után a 2013 elejétől induló jelenlegi projekt egyik fontos feladata lett az, hogy végre egyértelműen, megnyugtatóan tisztázza a turbéki kegytemplom helyszínével kapcsolatos feltételezéseket, vagyis azt, hogy állhatott-e valaha ezen a helyen I. Szulejmán szultán turbéje és a hozzá tartozó épületegyüttes, vagy bármilyen más, török korból származó építmény. A korábbi, 2009-es régészeti feltárás eredményét megerősítve az elvégzett geofizikai vizsgálatok egyetlen mérési módszerrel sem jeleztek nagyobb, délkeletre – Mekka irányába – tájolt épületmaradványokat. Fém-detektoros felméréssel sem sikerült semmilyen török kori érmét, fémből készült tárgyi eszközt találni a helyszínen. A kegytemplom körüli vizsgálatokat Kitanics Máté, Hancz Erika, Tóth Tamás és Pap Norbert egy közösen írt tanulmányban részletesen ismerteti (Kitanics M. et al. 2017).

A kutatócsoport ezzel a munkával párhuzamosan próbálta kideríteni az igazi helyszínt. A projekt egyik vezetőjének, a földrajztudós Pap Norbertnek köszönhetően a munka során komoly hangsúlyt kapott a geográfiai szemlélet. Tájrekonstrukciós vizsgálatot végeztek annak felmérésére, hogy mely helyszínek jöhetnek szóba, ha a korabeli környezeti viszonyok tükrében elemzik újra a rendelkezésre álló és az újonnan feltárt írásos források adatait (Pap N. et al. 2017). Fontos tudni, hogy a vizsgált időszak az ún. kis jégkorszak idejére esik, a maitól jelentősen eltérő éghajlati viszonyokkal, s a terület is sokkal vizezebb, mocsarasabb volt a jelenleginél. Domborzati változások viszont alig történtek az azóta eltelt időszakban. A kutatók, Gyenizse Péter és Bognár Zita geoinformatikai szoftverek segítségével vázolták fel a korabeli vízhálózatot, az úthálózatot és a földhasználat jellegét (Gyenizse P.–Bognár Z. 2014). A vízhálózat feltérképezése az egyik

korábban feltételezett, Almás-patak menti helyszínt rögtön ki is zárta, mivel abban az időben időszakosan víz alatt állt, így megtelepedésre alkalmatlannak bizonyult.

Sor került az írásos források körének bővítésére is, melyet az oszmán források esetében Hancz Erika (Hancz E. 2014), a magyar, német, latin nyelvű keresztény források esetében pedig Kitanics Máté végzett (Kitanics M. 2014, Pap N.–Kitanics M. 2017), s főként az utóbbiak esetében volt előbbre jutás. A földrajzi azonosításra használható információkat kigyűjtve a rendelkezésre álló forrásokból, összevetve azokat a tájrekonstrukciós vizsgálat eredményeivel, a kutatók figyelme a Turbék–zsibóti szőlőhegyre terelődött. Ez volt az a helyszín, amely pontosan megfelelt a forrásokból kinyerhető adatoknak. Dombtetőn lévő, táborverésre alkalmas, száraz terület volt gyümölcskertekkel, szőlőkkel, a vártól körülbelül négy kilométer távolságra. Innen a várra is rá lehetett látni, míg a turbéki kegytemplom helyszíne ennek a kritériumnak sem felelt meg. Így ettől kezdve a vizsgálatok a szőlőhegyi helyszínre koncentráálódtak.

Régészeti lelőhelyként ez a terület részben már ismert volt, de Kováts Valéria 1970-es évek eleji ásatása csupán egy kis részletet tárt fel itt, és neki ekkor nem sikerült rájönnie, hogy mit talált valójában (Kováts V. 1973). 2013-ban a területen végzett terepkutatás csak kevés eredményt produkált, így bizonyos változtatásokat követően 2014–2015-ben a vizsgálatokat megismételték. Ezek során különféle geofizikai módszerekkel sikerült feltérképezni a föld alatt rejlő épületmaradványokat, drónnal készült légi felvételek segítségével pedig kimutatni az egykori zarándokvárost körbevevő árokrendszer egyes részeinek nyomait. Az épületmaradványok és az árkok elrendeződését megvizsgálva, azt összevetve Esterházy Pál Turbékot ábrázoló 1664-es tollrajzával, egyértelművé vált, hogy megtalálták, amit kerestek, és elkezdhetik a terület régészeti feltárását. A munka során alkalmazott természettudományos vizsgálati módszerekről a részt vevő szakemberek külön tanulmányban is részletesen beszámolnak (Gyenizse P. et al. 2017).

A helyszín tisztázása mellett fontos kérdés az is, hogyan nézett ki a türbe és a köré épült épületek. Ezzel kapcsolatban a kötetben lévő tanulmányok közül háromban találunk fogódzókat. Az egyik Hancz Erika írása, amely részletesen beszámol az ásatásokról, amelyek azóta is folynak (Hancz E. 2017). Korábbi terepbejárásokat, leletintenzitás-vizsgálatokat követően 2015 októberében kezdődött az első épület maradványainak feltárása. Rövidesen kiderült, hogy rögtön az egykori szultáni türbét találták meg, ami hajdanán egy háromosztatú előcsarnokkal rendelkező, négyzetes alapú épület volt ólomkupolával. Később a tőle pár méterre, északnyugatra feltárt dzsámi épülete is hasonló lehetett, valamivel nagyobb méretben, egy minarettel. A halveti dervisrend kolostora a geofizikai mérések szerint U alakban a dzsámitól északnyugatra helyezkedett el. Egy 1579–1580-as oszmán adóösszeírás szerint ez bővítése előtt 12 cellás épület volt. Egyszintes, tetőcseréppel borított, sáttortetős épület lehetett. A komplexum védelmére rendelt katonák szállásául szolgáló kaszárnya épületéről egyelőre nincsenek pontosabb információk. Az ásatások során megtaláltak leletek, így a különböző épületelemek, kerámiák, téglák, kövek és a mindennapi élet használati tárgyai jórészt balkáni típusúak. Részletes katalógusukat megtalálhatjuk a számos fényképpel illusztrált cikk végén.

Mivel az épületeket az alapokig lerombolták, hajdani kinézetük rekonstruálására a helyszínen található épületmaradványokon, építőelemeken kívül nemigen számíthatunk más egzakt segítségre. Nem áll rendelkezésre képi ábrázolás vagy az épületek külsejét részletesebben ismertető írásos forrás sem. Ezért Meral Özdengiz Başak és Ali Uzey Peker török építészek a klasszikus oszmán építészet hasonló típusú emlékeit bemutatva segítenek, hogy mégis elképzelhessük az épületegyüttest (Başak, M. Ö.–Peker, A. U. 2017). Ebben némi nehézséget okoz, hogy egyelőre nem ismerjük az 1664-ben bekövetkezett pusztulás és újjáépítés mértékét.

Kovács Gyöngyi régész a magyarországi török kori várhelyek régészeti kutatásának anyagát hívja segítségül a turbéki palánkerődítmény vizsgálatához (Kovács Gy. 2017). Két dél-dunántúli oszmán palánkvár, Újpalánk (Yeni Palanka) és Barcs történeti-régészeti kutatási eredményeiből vonja le az általánosítható tanulságokat. Megvizsgálja továbbá Esterházy Pál néhány, 1664-ben készített váralaprajzát – köztük a turbékit is – annak eldöntésére, hogy azok mennyire megbízható források. Megállapítása szerint a rajzok nagyon sok hiteles részletet tartalmaznak, de előfordulnak rajtuk átvett, sematikus elemek is, így csak megfelelő kritikával használhatók. A későbbiekben a turbéki ásatások eredményei is ezt igazolták.

Az I. Szulejmán szultán emlékére halálának helyszínén, a Turbék-zsibóti szőlőhegyen épített épüleategyüttes viszonylag szerény megjelenésű, kisebb, egyszerűbb, provinciális jellegű volt. Megfelelt az itteni, balkánival hasonlóságot mutató építészeti jellemzőknek, elmaradva az Oszmán Birodalom belsőbb területeinek, főleg Isztambulnak a hasonló jellegű épületeitől. Jelentősége leginkább abban állt, hogy az oszmán államot képviselte itt, a birodalom nyugati határvidékén.

Végül említsük meg röviden a kötet emlékezetpolitikával foglalkozó elemzéseit. Hóvári János érdekes írásában azt a kérdést járja körbe, hogy miért tölt be eltérő szerepet a két, egyaránt tragikus kimenetelű küzdelem, a mohácsi csata és az 1566-os szigetvári ostrom nemzeti tudatunk alakulásában (Hóvári J. 2017). Miért vált Mohács az örök vesztes nemzet gondolatkörének megalapozójává, míg Szigetvár a hősiesség, a nemzeti helytállás szimbólumává? Pap Norbert egy hasonlóan gondolatébresztő tanulmányában áttekinti az I. Szulejmán szultán emlékezetéhez kapcsolódó eseményeket. Bemutatja a szultán halálát követő szimbolikus muszlim térfoglalási jelenségeket, majd a türbe 1692 körüli lerombolását követően jelentkező keresztény térfoglalás törekvéseit, az ekkor felépülő turbéki Mariahilf-kegytemplom ebben betöltött szerepét (Pap N. 2017). Egy összehasonlító elemzésből megismerhetjük a szigetvári türbével és I. Szulejmán szultánnal kapcsolatos, valamint a Szerbiában, az 1389-es rigómezei csatában elesett I. Murád szultánnal és az ő ottani türbéjével kapcsolatos emlékezetpolitika különbözőségeit. Míg a magyar-török viszony a 18. századtól egyre jobb lett, a szerbeknél nem így történt. Szigetváron napjainkban közös megemlékezéseket tartanak törökök és magyarok, amelyekkel a megbékélést hangsúlyozzák a két nép között. Szerbiában ezzel szemben ott áll – nyilván szerb szempontból – Koszovó tragédiája. Mindazonáltal Magyarországon sem vitáktól mentes sem a török hódoltság, sem pedig a jelenleg folytatott politika megítélése.

Bojtos Anita a szigetvári ostromra, Zrínyi Miklóstra, a török világra és I. Szulejmán szultánra vonatkozó hagyományokat gyűjtötte egybe, ismertette annak földrajzi közegeit és történetitípusait, toposzait (Bojtos A. 2017). A katolikus népi vallásgyakorlat hagyományának ismertetésekor kitér a korábban már említett turbéki kegytemplomnak és a körülötte tartott búcsúnak a szerepére a török idők emlékezetének megtartásában. Papp Júlia pedig Szulejmán halálának a példáit gyűjti egybe a hazai képzőművészetben (Papp J. 2017). Érthető módon az ábrázolások mennyisége Zrínyi Miklóssal összevetve meglehetősen csekély. A legtöbb műalkotáson mindössze apróbb utalásokat találunk Szulejmán itt bekövetkezett halálának tényére, illetve emlékhelyére. A legjelentősebb képzőművészeti ábrázolás, amin szerepel, Dorfmaister István szigetvári plébániatemplom kupoláját díszítő freskója a 18. század végétől.

Úgy tűnik, hogy a számos szakterület együttműködésével sikereket elért kutatócsoport tovább folytatja tevékenységét. 2018 februárjában indult el egy újabb projekt, amelynek feladata ezúttal a mohácsi csatával kapcsolatos helyszínek tisztázása lesz az ebben a projektben már jól bevált módszerek alkalmazásával. Sajtóhírek szerint máris megszülettek az első eredmények.

Summary

Sultan Suleiman the Magnificent died in his tent during the siege of Szigetvár in Hungary in 1566, and a tomb (*türbe* in Turkish) was erected by the Ottomans at the scene of his death. However, by the 20th century the location of this tomb had become unrecognizable, and in 2013 a multidisciplinary research team was formed to find it. Besides representatives of the social sciences, several experts of natural sciences participated in this project. The research team dispelled former misconceptions and successfully found Sultan Suleiman's tomb in 2015. Following this, they began excavation works of the small nearby Ottoman settlement Turbék. The 11 studies of the volume titled *Sultan Suleiman in Szigetvár. Research in Szigetvár between 2013 and 2016*, edited by Norbert Pap and Pál Fodor, describe the process of this research by its participants.

Irodalomjegyzék

- BAŞAK, M. Ö.–PEKER, A. U. (2017): Szulejmán szultán türbe-palánkja Szigetváron a 2015/2016-os ásatások építészeti vizsgálatai alapján. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 131–161.
- BOJTOS A. (2017): Méltó ellenfelek: Zrínyi Miklós és Szulejmán szultán a népi emlékezetben. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 243–273.
- EMECEN, F. (2014a): Gondolatok Törvényhozó Nagy Szulejmán szultán „elveszett” türbéről/Kanuni Sultan Süleyman'ın “Kayıp” Türbesi Üzerine Notlar. In: PAP N. (szerk./ed.) (2014): *Szulejmán szultán emlékezete Sziget-váron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Szigetvár'daki Hatırası*, pp. 129-135.
- EMECEN, F. (2014b): Kânûni Sultan Süleyman'ın Macaristan'daki Türbesine Dair Görüşler. In: *Ekrem Hakkı Ayverdi. 30. Yıl Hâtıra Kitabı*. (İstanbul Fetih Cemiyeti, 114). İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, pp. 71–86.
- FODOR P.–VARGA SZ. (2016): Zrínyi Miklós és Szulejmán szultán halála. *Történelmi Szemle* 58(2), pp. 181–201.
- FODOR P.–PAP N. (2016): Szulejmán szultán szigetvári sírkápolnája nyomában. *Magyar Tudomány* 177(9), pp. 1057-1066. <http://www.matud.iif.hu/2016/09/05.htm>
- FODOR P.–PAP N. (2017): Szulejmán szultán szigetvári sírkápolnája nyomában – a kutatástól a közpolitikáig. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 9–23.
- GYENIZSE P.–BOGNÁR Z. (2014): Szigetvár és környéke 16–17. századi tájrekonstrukciója kartográfiai és geoinformatikai módszerekkel/Sigetvar ve Çevresinin Haritacılık ve Jeoenformasyon Yöntemleriyle 16.–17. Yüzyıl Peyzaj Rekonstrüksiyonu. In: PAP N. (szerk./ed.) (2014): *Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Szigetvár'daki Hatırası*, pp. 73–90.
- GYENIZSE P.–BARANYAI E.–BERTÓK G.–BOGNÁR Z.–DEZSÓ J.–HALMAI Á.–HÁMORI Z.–SANDÓ N.–SEBE K.–SÜMEGI P.–SZABÓ SZ.–TOMOR T.–TÓTH T. (2017): A természettudományos vizsgálatok célja és módszertana Turbék zarándokváros és környéke

- kutatásában (2013–2016). In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 163–176.
- HANCZ E.–ELCİL, F. (2012): Excavations and Field Research in Sigetvar in 2009–2011, Focusing on Ottoman-Turkish Remains. *International Review of Turkish Studies* 2(4, Winter), pp. 74–96.
- HANCZ E. (2014): Nagy Szulejmán Szultán Szigetvár környéki sátorhelye, halála és síremléke az oszmán írott forrásokban/Osmanlı Kaynaklarına Göre Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvár'daki Otağ Yeri, Ölümü ve Türbesi. In: PAP N. (szerk./ed.) (2014): *Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvár'daki Hatırası*, pp. 55–71.
- HANCZ E. (2017): Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbe-palánkjának régészeti feltárása (2015–2016). In: PAP N.–FODOR P. (szerk.): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 89–130.
- HÓVÁRI J. (2016): Mohácstól Szigetvárig 1526–1566. Gyász és megdicsőülés a magyar történetírásban és a nemzeti emlékezetben. *Magyar Tudomány* 177(9), pp. 1067–1073.
<http://www.matud.iif.hu/2016/09/06.htm>
- HÓVÁRI J. (2017): Mohácstól Szigetvárig 1526–1566. Gyász és megdicsőülés a magyar történetírásban és a nemzeti emlékezetben. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 197–204.
- KITANICS M. (2014): Szigetvár-Turbék: A szultán temetkezési helye a 17–18. századi magyar, német és latin források tükrében/Sigetvar-Turbék: 17.–18. Yüzyıllara Ait Macarca, Almanca ve Latince Kaynaklar Temelinde Kanuni Sultan Süleyman'ın Mezarının Oluşturulduğu Bölge. In: PAP N. (szerk./ed.) (2014): *Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvár'daki Hatırası*, pp. 91–109.
- KITANICS M.–HANCZ E.–TÓTH T.–PAP N. (2017): A turbéki kegytemplom török előzményének kérdése. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 177–195. – *Történelmi Szemle* 1, pp. 1–18.
- KOVÁCS GY. (2015): Oszmán erődítmények a Dél-Dunántúlon. Gondolatok Szigetvár-Turbék régészeti kutatása előtt. *Mediterrán és Balkán Fórum* 9(2) szept. 4.
- KOVÁCS GY. (2017): Oszmán erődítmények a Dél-Dunántúlon. Gondolatok Szigetvár-Turbék régészeti kutatásához. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 49–66.
- KOVÁCS V. (1971): Turbék ásatási jelentés, 1971. Janus Pannonius Múzeum Régészeti Adattár, no. 1638.83.
- KOVÁCS V. (1973): Szigetvár-Turbék szőlőhegy. *Régészeti Füzetek* I. No. 26., 194. bejegyzés, p. 113.
- MOLNÁR J. (1965): Szulejmán szultán síremléke Turbékben. *Művészettörténeti Értesítő* 14(1), pp. 64–66.
- NÉMETH B. (1903): *Szigetvár története*. Pécsi Irodalmi és Könyvnyomdai Részvénytársaság, Pécs, 389 p.
- PAP N. (szerk./ed.) (2014): *Szulejmán szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvár'daki Hatırası*. (Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évf. – Különszám.) PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja, Pécs, 135 p.
- PAP N. (2017): Iszlám versus kereszténység – szimbolikus térfoglalás Szigetváron. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 205–242.

- PAP N.–KITANICS M. (2015): Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbéjének kutatása (1903–2016). *Mediterrán és Balkán Fórum* 9(2), pp. 2–19.
- PAP N.–KITANICS M. (2017): Nagy Szulejmán szultán szigetvári türbéjének kutatása (1903–2016). In: PAP N.–FODOR PÁL (szerk.): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 25–47.
- PAP N.–KITANICS M.–GYENIZSE P.–HANCZ E.–BOGNÁR Z.–TÓTH T.–HÁMORI Z. (2015): Finding the Tomb of Suleiman the Magnificent in Szigetvár, Hungary: Historical, Geophysical and Archeological Investigations. *Die Erde* 146(4), pp. 289–303.
<https://www.die-erde.org/index.php/die-erde/article/view/233/118>
- PAP N.–KITANICS M.–GYENIZSE P.–HANCZ E.–BOGNÁR Z.–TÓTH T.–HÁMORI Z. (2017): Nagy Szulejmán szigetvári türbéje: történeti, geofizikai és régészeti vizsgálatok. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 67–88.
- PAPP J. (2017): Szulejmán szultán halálának emlékezete a hazai képzőművészetben. In: PAP N.–FODOR P. (szerk.) (2017): *Szulejmán szultán Szigetváron. A szigetvári kutatások 2013-2016 között*, pp. 275–299.
- TAKÁTS S. (1927): Nagy Szolimán császár sírja. In: Uő: *A török hódoltság korából*. (Rajzok a török világból, IV). Genius, [Budapest], pp. 123–132.
- VATIN, N. (2005): Un türbe sans maître. Note sur la fondation et la destination du türbe de Soliman-le-Magnifique à Szigetvár. *Turcica* 37, pp. 9–42. DOI: 10.2143/TURC.37.0.2011699, http://poj.peeters-leuven.be/secure/POJ/viewpdf.php?ticket_id=5becac16806d3
- VATIN, N. (2008): Egy türbe, amelyben nem nyugszik senki. Megjegyzések Nagy Szülejmán szigetvári sírkápolnájának alapításához és rendeltetéséhez. *Keletkutatás* 2008. tavasz–ősz, pp. 53–72.
- VATIN, N.(2018): On Süleyman the Magnificent's Death and Burials. In: PÁL FODOR (ed.): *The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Sultan Süleyman and Nicholas Zrínyi (1566)*. Leiden, Budapest, pp. 437–453. (megjelenés előtt)